

KÁNTÁS BALÁZS

Hűség holtig

KÁNTÁS BALÁZS

Hűség holtig

Esszéetűd Bíró József költészetéről

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó
Budapest, 2016

Bíró József
költő / performer
65 éves.

A könyv megjelenését
a Nagy Lajos Alapítvány
támogatta.

A borítón
Evelyne Goupy
(Franciaország)
Bíró József egyik performanszáról
készült fényképe látható.

© Kántás Balázs, 2016
© Napkút Kiadó, 2016

Szabványrácsok mögül

Ikeresszé / Bíró József korai verseiről

Behatárolt börtöntér

Bíró József: *TÉRÉRZÉS*

TÉRÉRZÉS

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szememben tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbasztok létrám harmadik fokán

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szemedben tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbasztasz létrád harmadik fokán

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szemében tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbaszt létrája harmadik fokán

* * *

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szemünkben tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbasztunk létránk harmadik fokán

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szemetekben tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbasztotok létrátok harmadik fokán

kocogtatja a RÁCSOT kopog
szemükben tükör
benne kíváncsi vadgalamb
gubbasztanak létrájuk harmadik fokán

és

KOCOGTATJA a RÁCSOT KOPOG
SZEMÉBEN TÜKÖR
BENNE KÍVÁNCSI VADGALAMB
GUBBASZT LÉTRÁJA HARMADIK FOKÁN

Bíró József első kötetének* címadó verse valamikor az 1970-es évek végén, a Kádár-korszak még jócskán diktatórikus évtizedében íródott, s mind a kötet, mind pedig annak legfontosabb költeménye csak sokéves késéssel kaphatott nyilvánosságot. A lírai alany egy első olvasásra egészen egyszerűnek ható, mégis komplex képsorban fogalmazza meg önnön és mások alaphelyzetét, illetve nyomatékosítja a repetíció, az egy ponton túl már-már kényszeres ismétlés technikájával.

Miként azt az első strófa első sorában olvashatjuk, *valaki* kocogtatja a rácsot, illetve azt kocogtatva kopog. Ritmikus mozdulatokat végez, e cselekvéssor a monotonia hanghatását kelti. Az elítélt, a rab kocog, kopog, dobol cellája rácsán, kényszeresen, szakadatlanul, szinte örült – módjára, mintha azt várná, az így keltett hanghatásra, mintegy varázsütésre egyszer csak kinyílik a cella ajtaja, és a rab – ember, talán sorstársaival egyetemben, újra szabad lesz. Örögien egyszerű költői kép. A cellája rácsain kopogtató fogoly csak azért csinál valamit, hogy még jelezze a világnak – akár önmagának, akár a foglárnak, akár a szomszéd cellában raboskodó rabtársnak –, hogy még él, még lélegzik, létezik, még képes mozdulatokra, még *ember*, hiába próbálták meg tőle önnön embert mivoltát elidegeníteni. Eddig a kép teljesen realiztikus és tradicionális. Ekkor lép be a vers világába, mintegy szürrealisztikus hirtelenséggel a tükör, mely az egyes szám első személyben megszólaló, beszélő – látszólag nem azonos az egyes szám harmadik személyű rabbal – szemében foglal helyet, és amely, olybá tűnik, egyúttal ablak egy másik világra is –: váratlan költői fordulat, váratlan képváltás. A tükörben a rab, az egyes szám harmadik személyű költői szubjektum, egy kíváncsi vadgalambot lát. Ám azt a vers homályban hagyja, hogy ez a vadgalamb hangsúlyozottan *vadmadár*, mely egyúttal *szabad* is, egyszerre a béke és a szabadság toposza – egy másik valóság, a cella-léttől független létezője-e, melyet a belső-tükrével szembesülő rab lát, miként ha egy filmen látná. A tükör egy metaforikus áttétellel, lehet akár képernyő is, *ha pedig másról van szó*, akkor a tükörben / a tükör üvegfalának foncsoros – túloldalán helyet foglaló madarat nem is a reális időben – akkor és ott – látja. Tehát, a madár-kép nem más, mint érzékcsalódás, a (vágyott) szabadság elérhetetlen illúziója.

E pillanatban ismét bekövetkezik az addig egyes szám harmadik személyű szubjektum(ok) szám- és személyváltása: „gubbasztoz létrám harmadik fokán”,

* Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Térérzés*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.

mondja félreérthetetlenül *önmagáról*, egyes szám első személyben a vers beszélője, önmagát pedig József Attila nyomán, ha nem is egészen a *semmi ágán*, egy nem létező, közelebről meg nem határozott és meg nem határozható helyen, de *létrája harmadik fokán* helyezi el. Gubbaszt, azaz összekucorodva szorong, félelemtől, közönytől és / vagy szomorúságtól gyötörten, passzívan *foglal helyet*. A létra harmadik foka – függetlenül attól, hány foka is van, s milyen hosszúságú lajtorjáról is beszélünk – mindenképpen magasabban van, mint a talajszint, és mindenképpen alacsonyabban, mint a létra teteje és / vagy a mennyezet, így az bizonyos, hogy az önmagát e metaforában a létra harmadik fokára helyező költői szubjektum *valami és valami között* – ég és föld / talajszint és plafon között – valamiféle köztes, átmeneti állapotban leledzik.

A vers látszólagos töredékessége, központozatlansága, *tisztázatlan* identitásviszonyai többféle értelmezést is megengednek, megengedhetnek. Megérzésünk szerint azonban mind a cellája rácsát monoton módon kocogtató rab (egyes szám harmadik személy), mind az önmaga szemében tükröt és kíváncsi vadgalambot tételező, majd létrája harmadik fokán gubbasztó beszélő (egyes szám első személy, félreérthetetlenül az *én*), mind pedig a kíváncsi vadgalamb szimbolikus *figurája* (ugyancsak egyes szám harmadik személy, továbbá nem is ember, hanem állat, tehát nem személyiséggel bíró *ő*, mint inkább csak egy öntudatlan állati szubjektum, *az*) ugyanazt az identitást nevezi meg. A rab, a beszélő, a beszélő szemében megjelenő kíváncsi vadgalamb, majd a magát valamennyire konkretizáló, létrája harmadik fokán keservében, köztes állapotban gubbasztó beszélő egy és ugyanaz a szubjektum, aki a költői képek komplex viszonyrendszer által többszörözi önmagát. A *létra* motívuma ebben a kontextusban talán nem is annyira egy *emberi méretű*, hagyományos létra vagy afféle égbevezető Jákob lajtorjája, hanem sokkal inkább olyan aprócska madárlétra, melyet a fogságban tartott madarak kalitkáiban láthatunk. A börtöncella ez esetben *madárkalitka*. Beszélőnk pedig, a fogságban, börtönben sínylődő ember, a kalitkába zárt, fogságba ejtett, de szabadságra vágyó *madár, vadgalamb*, akit önnön szeme tükrében lát, – ahogyan a költői szubjektum önmagát látja. Egyszerre kocogtatja börtöncellája rácsát – e cselekvés lehet tiltakozás – életjeladás, amint kényszeres, az örület határán folytatott, kétségbeesett unaloműzés is – és gubbaszt létrája harmadik fokán, talajszint és mennyezet között, köztes állapotban, passzívan – beletörődően, megfélemlítetten, sorsa valamilyen irányú alakulását várva. A rabságban sínylődő ember és a rabságban sorvadózó madár alakja pedig egy és ugyanaz. A textus fragmentált komplexitásából következően biztosan ugyan nem tudhatunk, ám ez tűnik a metaforák elliptikus – asszociatív kapcsolata által a feladott rejtvény legvalószínűbb, legkézenfekvőbb megoldásának.

Ez volna hát az első strófa, a vers pedig – örögien egyszerű, mégis súlyos üzenet megfogalmazva – ugyanezt ismétli meg, csupán az igék számjeleit és személyragjait, valamint a főnevek birtokjeleit megváltoztatva, összesen hét különböző változatban. Én, te, ő, mi, ti, ők. *És...*! Mindannyian, rabok mindannyi-

an *kocogtatjuk, kocogtatjátok, kocogtatják* a RÁCSOT és *gubbasztunk, gubbasztotok, gubbasztanak* ama létra harmadik fokán, várva *valamire*.

Egészét tekintve a vers nem más, mint ugyanazon kép kényszeres, örületbe hajló repetíciója hétszeres egymásutánban – verbális katonatónia -. Költőnk évtizedeken átívelő szavai [(nak) kopogása] immáron a pártállamhatalom – cellarácsaira égetve.

A *TÉRÉRZÉS* félelmetes, (... ma is / és távlatosan is!...) – (*mindenkorra*) aktuális üzeneteket hordozó, megrázó kordokumentum-költemény.

Szabadrabságnál is gyilkosabb illúzió

Bíró József: *SZABVÁNY – SZABADSÁG*

SZABVÁNY – SZABADSÁG

(- *Nagy Gáspárnak* -)

A VISSZAVONT ... Őr ...
RENDKÍVÜL ... OLCSÓ ... fegyver

MEGTISZTÍTOTT ... KÍGYÓK
... ŐSZINTE ... JEGESMEDVÉK ...
-- ... **savanyú sokadalom** ... --

... DÖGKESELYŰ ... CSIPEGET --
A **fő** – PÁSZTOR ... **FÉSZKÉBŐL** --
- ... - ----- :
háromlábú – határozato - (*ka*) - t
... *feltékeny* – fellege - (*ke*) - t ...
időzített – öngyilkos - (*oka*) - t

A költő SZABVÁNY – SZABADSÁG című költeménye szerzőnk debütáló, **TÉRÉRZÉS** című, 1986-os megjelenésű kötetének** egyik igen fontos opusa, melyet felvett több későbbi – jóval a rendszerváltás után íródott és megkomponált – kötetébe is, s amely a mai napig aktualitással bír. Eme vers, keletkezése szerint 1982 augusztus hónap 20-ika alkotmányünnepének alkalmával (szerzőnk 1972-es elítéltetése után 10 esztendővel) vettetett papírra.

A költőbarát- és harcostárs Nagy Gáspárnak ajánlott poéma három, terjedelmileg növekvő, – a szöveg fragmentáltságát erősítendő, egymástól három – három csillaggal elválasztott 3 strófából áll:

(1) Az első, kétsoros egység tanúsága szerint: „*a visszavont Őr rendkívül olcsó fegyver*” – meglehetősen egyértelmű, hogy szerzőnk itt a Kádár – korszak végigélt diktatúráját jellemezte, amely mérhetetlenül aljas módon, úgy keltette

** Hivatkozott kiadás: BÍRÓ József, *Térérzés*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.

az állampolgároknak a szabadság, a *valamilyen fokú demokrácia* illúzióját, hogy közben megmaradt kéréllhetetlen diktatúrának. Ezerkilencszáznyolcvankettő, – az ellenzékiesség még mindig igen kockázatos, komoly retorziókat vont maga után – habár a rendszer nagyon lassan, ám érezhetően amortizálódott, az államrend teljhatalmú őrzője, az állambiztonsági szervezet a háttérből azonban még mindig figyelt, sokakat megfigyelt és a markában tartott.

(2) A háromsoros második strófa hirtelen a szürrealizmus világába lép át, a *megtisztított kígyók és őszinte jegesmedvék savanyú sokadalma* látszólag bizarr költői képzalkítás, képzettársítás eredménye, mégis teljesen világosan kínálkozik az értelmezési lehetőség. E sokadalom a párt- és állami vezetőkre utal, akik megtisztulván (!) (vö. *őszinte jegesmedvék*), esetleg tiszta lappal kezdhethének (újra) – (...). Valamit. Ismét kétségtelenül a Kádár – rendszer hazug voltáról, hazugsággyáraról, vezető pozíciókban terpeszkedő hazugjairól, a diktatúra, az állami vezetés és az őket kiszolgáló apparátus elhallgatott, elmismásolt, soha be nem vallott, fel nem vállalt gyalázatos bűneiről, amelyeket a társadalom, a (népük) – nemzetük ellen elkövettek.

(3) A harmadik strófa hat sora látszólag enigmatikus, mégis viszonylag könnyen dekódolható: „*dögkeselyű csipeget a fő – pásztor fészkeből*” – írta a költő, ezzel pedig egyértelműen arra utalt, hogy a rendszernek, közvetett és / vagy közvetlen módon, de halálos áldozatai is bőségesen voltak. A *fő – pásztor* alakja pedig az állami vezetőre, a kommunista diktatúra első emberére, a *fő* felelősre (Kádár Jánosra) történt utalás. Metaforikus költői beszéd ez, amely mégis hihetetlenül pontosan és kíméletlenül, nagyon is konkrét dolgokat közöl, állapít meg. Az első két sor után a vers egy későbbi, a szerző által a **TÜKÖRMÁGLYA** című, 2006- os kötetében újraközölt változatában egy csupán írásjelekkel kitöltött, cenzúrázott sor található, mint törés, cezúra. Végül a strófa három záró – sora: „*háromlábú – határozato(ka) – t / féltékeny – fellege(ke) – t / időzített – öngyilkos(oka) – t*” íme, amiket a *dögkeselyű a fő – pásztor fészkeből csipeget*. A költő itt nem csak azokról ír akiket a rendszer direkt avagy indirekt módon öngyilkosságba kergetett, ellehetetlenített, meghurcolt, megnyomorított, hanem egészen konkrétan azokról is, akiket a hazai állampártvezetés és az elvtársi – szovjet – *tanácsadók* irányította állambiztonsági szervezet – legtöbbször öngyilkosságnak álcázva – kegyetlenül meggyilkolt.

E pontokban összegezhethetjük tehát röviden és lényegre törően a **SZABVÁNY – SZABADSÁG** üzenetét, amely valóban a sűrű Kádár-rendszerben íródott és látszólag már csupán a közelmúlt történelmének lenyomataként olvasható. Egyáltalán nem véletlen, hogy Bíró József (tipográfiailag kissé megváltoztatva) de felvette e művét a későbbi, 2006-os verseskötetébe, majd a **HALÁLOM HALÁLA** címet viselő versválogatásába is.

S bár a Kádár-korszak véget ért, és úgy-ahogy végbement a (*nevezett*) rendszerváltozás, a diktatúra történelme, azon belül is a visszas állambiztonsági múlt azonban továbbra is kísért, feltáratlan. A bűnösöket eddig sem vonták felelőségre, sokan pedig vagyonukat és hatalmukat átmentve ma is a zsírosbödönnél tüleksenek. Valódi demokrácia sem Magyarországon, sem az egykori szovjet blokk államaiban máig nem alakult, nem alakulhatott ki. Így tehát a **SZABVÁNY – SZABADSÁG** valamivel több, mint harminc év múltán, mára sem veszített szinte semmit súlyos tapasztalati üzenete érvényességéből.

Magyarország és a volt kommunista államok polgárai – s a költő jól tudja ezt – most is csak *szabvány – szabadságban*, tehát viszonylagos szabadságban, a tényleges rabságnál is gyilkosabb szabadság – illúzióban élnek.

Az állam polgárt *szabványosít*. Ez pedig olyan tagadhatatlan – tény, amelyre nem lehetünk büszkéek, és amelyet a szabadság, az emberiség eszménye mellett minden körülmények között kiálló költőnk manapság sem hallgat el.

A történelem mögöttes tartományai – akkor és most?

Értelmező bekezdések Bíró József *PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM* című verséhez

PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM

- az 1956os forradalom és szabadságharc mártírjainak emlékére -

röptet ... a szél ... kócpihéket
... - *jegenyék csúcs – magasában* - ...
festek egünkre – ... – álomi – kéket
... s - *átkelni* - csónakot ... százat ...

cellája mélyén kushad ... a **NYÁR**
... áristomában ... az **ŐSZ** is ...
EGYIKNEK ... - *megváltó* - golyó – halál
... **MÁSIKNAK** ... bitófa ... (- *kőris* -) ...

lelövetettek – ... – felkötöttettek
... - : jeltelen – sírjaik ... *sírnak* ...

s **ti** ! ... ha 'kik gyertyát gyújtani mertek !?
... - : ... *hány arca van még* ... a ... *kínnak* ... ?

(1986)

Bíró József *PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM – Béke nektek ... béke veletek* – című verse a kortárs magyar közéleti költészet lenyűgöző, páratlan gyöngyszeme. Habár a szöveg 1986ban, az 1956os forradalom és szabadságharc harmincadik évfordulójának alkalmára íródott, az elmúlt huszonegynéhány év nem erodálta, erejéből, aktualitásából mit sem veszített.

A vers nyitóstrófája első olvasásra látszólag nosztalgikus-idillikus képsort tár az olvasó elé, habár a *kócpihék* víziója a jegenyefák *csúcsmagasában* értelmezhető akár borús előjelként is – talán éppen az akasztásokhoz használt kötelek szösz-maradványait fűjja a szél, a jegenyék pedig nem mások, mint akasztófák. Ez azonban nem egyértelműsíthető, így az interpretáció a mindenkori befogadóra hárul. A hihetetlenül tömör két kezdősor után szólal meg a lírai beszélő egyes szám első személyben: *álomi – kéket* fest az égboltra, és *csónakokat*, az átkeléshez. Álomszerű kékség tételeződik a sötétlő (?) égbolt ellenpontjaként – itt maga a költői beszélő lép fel a tények / képek megváltoztatásának intenciójával. A csónakok nyilván a túlvilágra való (csendes) átkelés eszközei. A lírai beszélő

kegyeletet gyakorolván lép be ezen sejtelmes, békés, második-harmadik látra azonban baljósan tárulkozó létképbe – felülbírája az áldozatok felett kimondott ediktumot, s afféle szentségtörő gesztussal, nem várt teremtőcselekedettel megadja nekik a már rég' kijáró végtisztességet. Mintegy rehabilitálja őket. Megváltoztatja az előre kitervelt ítéletek gyalázata nyomán haragját mutató égszint, s metaforikusan rendelkezésükre bocsátja a túlvilágra, a mennybe lehető átkelés szimbolikus eszközeit. A *száz csónak* megjelenítése tehát *tovább sűríti az atmoszférát* – tömeges kivégzéseket, tomboló vérengzéseket sejtet, ám a prédául dobtak, mert másként nem, hát a költői beszéd teremtőereje révén részesül(het)nek *az idéző-gyász méltóságában*.

Ha egyszerű referenciális olvasatra teszünk kísérletet, mondhatnánk talán kissé banálisan, hogy az 1956os forradalom és szabadságharc mártírhalált halt hőseiről van szó már a vers első strófájában is, hiszen a költő programszerűen kinyilatkoztatja, hogy művét nem titkoltan a forradalom harmincadik évfordulójára írta. Igen, ez az értelmezés természetesen helytálló a maga szintjén, de meglehetősen keveset mondana a vers, ha az interpretációs lehetőségek ennyiben kimerülnének. Azonban sokkal összetettebb, mélyebb üzenettel van dolgunk. Nem beszélve arról, evidensen más konnotációkat hordozott e vers a keletkezése idején, 1986ban, és attól részben eltérő, további fontos másodlagosságokat is *magáénak könyvelhet el* a rendszerváltozás (?) utáni értelmezési horizontban, immáron évtizedekkel a megírását követően.

Azonban –, hogy elmélyülhessenek az interpretációs lehetőségek, eme felvezetés után most lépünk tovább, s vizsgáljuk meg, gondoljuk át, *fejtsük fel* a második versszak mondandóit.

Az antropomorfizált, valamint tipográfiailag is kiemelt toposzok, a **NYÁR** és az **ŐSZ** stílszerűen *cellában és áristomban kushadnak* – az egyiknek *golyó – halál* jut, a másiknak pedig *bitófa* ... (- *kőris* -). A halál ez esetben, nem meglepő módon: megváltás. Bíró József költői beszélője nem magyarázza túl a dolgokat. Éppen annyit mond, amennyit kell. Két antropomorfizált évszak, két egyszerű költői toposz, a virágzást, újrakezdést, ifjúságot, reményt, kiteljesedést ígérő **NYÁR** és a lassú elmúlást, hanyatlást, befejezést, de legalábbis a folyamatok megnyugvását, lelassulását sugárzó **ŐSZ**, – *mindketten* halálra ítéltettek, és cellájuk mélyén várják a diktatúrákra (és persze a világtörténelemben tulajdonképp általános) oly jellemző két sztereotip kivégzési módszert, a kötelek és a golyót. És ehelyütt vonatkoztassunk el attól a referenciális olvasatot sejtető egyszerű tényről, hogy az 1956os forradalmat történelmi ismereteink alapján köztudottan az ifjúság (**NYÁR**) robbantotta ki, az események ideje pedig októberre (**ŐSZ**) esett. Szó van erről is, hiszen a vers semmit sem véletlenül avagy taláalomra közöl velünk, természetesen a referenciális olvasat primer szintje ezúttal, amint másutt szintén, igaznak bizonyul. A szöveg mélyebb struktúrájában azonban szó van valami másról is: a két *véglet*, nem csupán két, a pőreségig egyszerű és elcsépelet toposz, de a generációk, nemes egyszerűséggel a fiatalok és öregek megtestesítő-

je. Egy általánosabb, egyetemesebb szinten a szöveg antropomorfizált toposzai arra utalnak, a történelmi traumák terheinek elviselése nem csupán egyetlen nemzedék kitüntetett sajátja, – nem kizárólag egyetlen korosztály életétére, világlátására nyomja rá bélyegét, amiképpen az 1956-os forradalom bukása sem, *feldolgozni* pedig máj napig sem sikerült. Történelmi perspektívából szemlélve a dolgokat, 1986-ban hangsúlyozottan más volt a helyzet, mint mostanság, – ám máig jellemző a teljességigénnyel kibeszélhetetlenség, ugyanakkor a történelmi emlékezet kipusztíthatatlansága és a még közöttünk élő hősök példája továbbra is aktuálissá teszik a hiteles megszólalásokat, kitörölhetetlenül a kollektív memóriába vésvé azokat. A mártírium abszurd módon megváltásként értelmeződhet, ugyanis a forradalom leverésénél talán még súlyosabb történelmi tapasztalat volt, ahogyan a diktatúra évtizedei alatt torzítottak, hamisítottak, hazudtak. A vers történelem-olvasatában groteszk módon *jobban járt*, aki a harcokban, vagy akár később, halálraítéltként lelte végzetét, mint aki túlélte az üldöztetést, s idővel fogságából szabadulván, élete végéig arra kényszerítettett, hogy másként lássa, értelmezze a személyesen megélt történelem adott helyen és időben igencsak világos összefüggésrendszerben értelmezhető eseményeit, ellentmondjon tapasztalatainak, emlékeinek. Többnyire csak azok maradtak, azok maradhattak makulátlanul *tiszták* és a teljes rehabilitációra érdemesek, akik meghaltak mindazért, amiben sokmilliónyian őszintén hittek.

Égre kiáltó bűn a forradalom és szabadságharc résztvevőit halálba hajszoló bűne, de nem elhanyagolandó azok *sara* sem, akik több mint harminc éven átívelően meghamisították a magyar történelmet, közönséges hazugságok elfogadására, el nem követett, meg nem esett cselekedetek bevallására kényszerítettek embereket. Mit sem számított az igazság, minden azon múltott, milyen megvilágításba kell helyeztessenek a történelem *tényei*. Természetesen egy percig sem kérdéses, ki(k)nek a kezében futottak össze a korabeli tömegtájékoztatók, továbbá az informális *tájékoztató* pártállami szálai.

Olvastomban a vers a forradalom (külső segítséggel való) leverésén túl, az arról, mint nemzeti tragédiáról való pusztá megemlékezésen is túl, erre a sokkal nagyobb szabású, ördögibb, befogadhatatlanabb tény-konglomerátumra is felhívja a figyelmet, s ez a több, mint emberöltőnyi időt meghatározó hazugságáradat, s az olajozottan működő diktatúragépezet óriási roncsolást végzett a kollektív emlékezetben. Végtére, nem pusztán az elítéltek egyéni sorsáról van tehát szó e pár veretes lírai sorban, – hanem arról hasonlóképpen, miként vették el a magyarságtól hősi halottai nyílt gyászolhatóságának esélyét.

Ezt az értelmezési lehetőséget – a legsúlyosabb szavakkal, mesteri költői fokozással – megítélésem szerint éppen a vers harmadik egysége, az utolsó négy sor tematizálja és konkretizálja. Vessünk hát *elidőző pillantást* a záró sorokra is, a lehető legközelebről.

Meggyilkolt emberek jeltelen sírjai. Ha ismételtlen a referenciális olvasatot szeretnénk először játékba hozni, hogy *rajta túl* mélyebb értelmet is feltárhas-

sunk a szövegben, nos, közhelynek számító tudásként említhetjük, hogy a politikai okokból kivégzettek holttestét a kommunista diktatúra évtizedei alatt általában jeltelen tömegsírokba temették. A *jeltelen sírok*, az áldozatok sírjai még évtizedek múltán is *sírnak*, azaz nem hagyják felejteni a tragédiát, éber, ébren tartják az esendő emlékezetet. Az utolsó előtti sor ugyanakkor (s itt mindenképpen hangsúlyoznunk kell a keletkezés idejét: 1986) váratlan fordulatot tartogat. A költői beszélő egyszer csak szinte dühkitörésszerű aposztrofával él – megszólítja azokat, akik *gyertyát gyújtani sem mertek* a jeltelen sírokban nyugvókért. „**ti!**” – ennyit tudunk meg *róluk*, az aposztrofának nincsenek ennél konkrétabb címzettjei, referenciája. A névmás feloldása az olvasó feladata.

1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulójának idején, s a jól érzékelhetően agonizáló rendszer számított óráiban ugyan nagyon óvatosan, de már lehetett szót ejteni és emlékezni az úgynevezett *ellenforradalomról*, s kezdtek feltűnni, előrukkolni, akik a lehető változások előszelét megorrontva, az életüket eladdig meghatározó elveiket megtagadva, a diktatúrában vállalt szerepüket teljességgel semmisnek tekintve, szégyentelenül, gátlás nélkül, arcátlanul beálltak az emlékezők, *ad absurdum* a túlélő forradalmárok sorába.

Így aztán a rendszerváltozás hajnalán (itt bizony elengedhetlenné válik a referenciális olvasat) hirtelen és gyanús mértékben megsaporodtak 1956 tisztelői, önkéntes örökösei, az eladdig különös módon sosem látott harcos hősök. Nekik, a jól megfontolt érdekeiktől vezérelten szentségtelenítőknél-álcásoknak adresszáltatik hát az indulatos, jogos számonkérés, egyúttal rezignált megszólítás. S ez az a sor, amely olvasatom szerint a vers keletkezésének huszonhét éves távlatából is kivételes átütőerőt, óriási aktualitást ad a szövegnek. E vers időket átívelően *beszél* azokhoz, akiket már **akkor is** megszólított, – hiszen a 2010-es évek Magyarországon is itt járnak közöttünk *az affélék, régi motorosok*, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc minden tekintetben való részeseinek, letéteményeseinek, rehabilitálóinak, újra-értékelőinek kiáltják ki magukat azzal párhuzamosan, hogy a hiteles tanúk, túlélők egyre kevesebben vannak, a vitathatatlan tények pedig mindinkább megfakulnak az emlékezések vásznán.

Bíró József verse a tisztán-láttatás és tiszteletadás igényén túl arra is figyelmeztet, hogy akár konkrétan 1956, de más sorsfordító események is, általánosságban mindig és mindenütt eszközzé tehetőek, hogy **az egyesek** a közösségekre kéretlenül ráterhelhessék privát érdekeiket, így legitimálván azokat. Ha illusztrálni szeretnénk a dolgot, elegendő csupán a 2006-os hazai, igencsak ellentmondásos, az azóta is heves kirohanások által övezett utcai zavargásokra utalnunk és a rendőrség vitatott, brutális fellépésére gondolunk. No és persze arra, milyen politikai *alakulatok*, milyen ideológiai elveket vallók próbálták meg mindenáron párhuzamba állítani, az egyébként pont a forradalom ötvenedik évfordulóján elharapódzó zavargásokat magával 1956 szellemiségével.

A költői beszélő, verse utolsó sorában joggal teszi fel tehát a súlyos, viszontválaszra persze számot nem tartó kérdést: **hány arca van még a kínak?** Azaz:

nem elég, hogy anno az események úgy alakultak, ahogyan, s nem elég tehertétel az emlékezés kínja, fájdalma sem? ... – *stb.* Azonban amikor valahára valami aprócska esély mutatkozott a (valós) történések és az áldozatok rehabilitációjára, egyesek ([nem is oly kevesek] számára a már megszokott természetességgel, egyértelműen előbbre sorolódott a múlt nyilvánvalóan érdekorientált manipulálása? Bíró József verse egyebek mellett ezt a kérdést is felvetette 1986ban, a rendszerváltoztatást megelőző időszakban, akkoriban persze paradox módon még mit sem lehetett látni a húsz-harminc év múltán elkövetkező jövőből. Eredeti intenciója (kérdés marad persze, szerencsés-e a szerzői intenciót bevonni az interpretációba, főleg ilyen, viszonylag nagy időbeli távlatból?) szerint a szöveg minden bizonnyal *emlékezni* akart *akkor és ott*, amikor a hatalom korlátozta mértékig, ám végre lehetőség adódott legalább főt hajtani, s csak másodsorban utalt azokra, akik már *akkor és ott* is a maguk kényére formáltak, alakították a közelmúlt történelmét, mondjuk így, már akkor is „*sajátosan értelmezvén azt*”. Majd’ harminc év nagy változásokkal (?) teli távlatában, a mindössze tizenkét soros vers mégis jóval (már-már profetikusan) túlmutat a keletkezés idejének textuális önmagán.

„*hány arca van még a kinnak?*” – vetődik fel a kérdés *itt és most*, 2013ban, Magyarországon. Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** című verse nem csupán merész megemlékezés-poéma az 1956os forradalom mártírjairól a rendszerváltás előtti esztendőkből, jól kimutathatóan nagyságrendekkel több annál. Kíméletlen kordokumentum, kérlelhetetlen őszinteséggel megszólaló költői (elő-)jegyzet az úgynevezett rendszerváltozás margóján, s érvényessége máig töretlen. Sőt, látva a történelmi emlékezet hasadásait, kopásait, torzulásait és alkalmankénti tudatos (*el*)torzításait, illetve, az éppenséggel dokumentált, dokumentumokkal egyértelműsített események *sajátos (újra)értelmezéseit*, pillanatnyi, kérészerű elönyökre konvertálását, a vers utolsó sorai, az érc-kemény aposztrófé és a megválaszolatlan-megválaszolhatatlan *végső* kérdés, bizonnyal mondhatjuk, talán fájóbb aktualitásokat hordoznak napjainkban, mint ...

Úgy *szólani* valamiről, egy a megírás időpontjában elementárisabbnak tűnő, tiltott, látszólag élesebb aktualitást feltételező *témáról*, hogy a szöveget sokkal inkább súlyosabb, erőteljesebb jelentések gazdagítják a keletkezés filológiai tényét követően évtizedekkel, mint akár annak előtte, ez mindenképpen igen jelentős művészi teljesítmény. Tehát elemzői felelősséggel kimondhatjuk, az egyetemes költői igényt mértékül állító, s egyúttal azt önreferenciális módon be is teljesítő irodalmi műről van szó.

Bíró József, a magyar neo-avantgárd poézis kimagasló alkotója. Észrevételem szerint ez az egyik legpontosabb, legszigorúbb, legátütőbb, hatalmas erővel visszhangzó *szövege*, amely évtizedekkel születését követően is teljes joggal formál igényt arra, hogy a 2010-es években reneszánszát élő magyar (politikai-) közéleti költészet kiemelkedő alkotásaként olvassuk.

„ ... szolgálj mindazoknak ... ”

Bíró József *Trakta* című kötetéről

Bíró József *Trakta* című köteté*** első olvasásra szokatlan zárványnak, kitérőnek tűnik a szerző életművén belül, mely ugyanakkor mégis szervesen illeszkedik a költő – performance – művész poétikájába. A *Trakta* műfajmegjelölése szerint, miként a szerző aposztrófálja őket, látszólag *mini-prózákat* foglal magában, a kötetben olvasható háromszor huszonegy, azaz hatvanhárom irodalmi szöveg tipográfiai elrendezése, ritmikussága, minimalista terjedelme és stílusa okán azonban megítélésem szerint inkább találobban és pontosabban nevezhető *prózaversnek*, még ha a stílusukban megjelenő *prózaiság* (értsd: olykor profán, alantas stílusregiszter és / vagy az azzal való irodalmi játék) közelebb is viszi őket a prózához, mint műnemhez. Olybá tűnik tehát, hogy ugyan Bíró József mint bátor, kísérletező szerző feszegeti a műfajhatárokat, ám, üzenetmegfogalmazásának módja okán e kötetben is inkább megmarad *költőnek*, korántsem vedlik *prózaíróvá*, a szó hagyományos értelmében vett történetet pedig semmiképpen sem beszél el sajátos, műfaj- és műnemhatárokat feszegető opusaiban.

A kötet értő kritikusa, Szepes Erika is felhívja a figyelmet arra *Avantgárd szintetizáló humanizmus* című tanulmányában, hogy a költő már a címadáskor is számos értelmezési lehetőséget felkínál olvasói számára: egyrésztől a *trakta* szó jelenthet lakomával, evéssel-ivással egybekötött összejövettel, másrésztől valamilyen ügy kötöttebb formában történő megtárgyalását, harmadrésztől pedig a *traktátus* szóval igencsak szoros rokonságban tudományos értekezést, főként a szellemtudományok, a filozófia területén bölcséleti elv- és magyarázatrendszert. A címadás teljes mértékben tudatos választás, hiszen ha mélyebben beleássuk magunkat a *Trakta* szövegeinek olvasásába és értelmezésébe, a cím mindhárom jelentése mély értelmet nyer...

perzseld föl - ... / ... - ... a benned tanyát – vert
GONOSZT, - és vizeled le ... a ... **ferocious**
... b a n k á r o k a t !

Így szól a kötet egyik első, mindössze három sorba tördelt, minimalista versprózai alkotása, melyben a beszélő valakit felszólít, mégpedig igen nyílt, kíméletlen és kendőzetlen módon arra, hogy az illető lázadjon fel a benne tanyát vert gonosz ellen, illetve vizelje le az itt és most latin eredetű angol jelzővel (*ferocious* = *vad, féktelen, gonosz*) illetett bankárokat, akik talán nem csupán a bankok pénze, de az egész társadalmi rend felett diszponálnak.

*** Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Trakta (mini – prózák)*, Budapest, Hungarovoxx Kiadó, 2003.

kedvesed, (szeretőd) *ha olyannyira kívánja ... (!)*
 ... -, hogy a hálósoba megszentelt (...) - (...)
 (... s fokhagymafűzérrel, nyelére állított cirokseprűvel
 - is - *kidekorált*) ajtófélfájához legközelebb eső
 sarokba (önbüntetésül) kiszórt (strammra szárított)
 kukoricaszemeken térdepelve
 könyörög, - : zokogva - nyíva (*asszonyi* állat - ! -)
 rimánkodik ... éve nevedet (jószántából) fohászba
 (foglalja) - fűzi --- : megindultságodat férfiasan
 leplezve, hagyd sorsára szegény (tudatlan némbert)
 páriát, --- : „ T E H E R A L A T T N Ő A P Á L M A ! ”

A kötet egy későbbi pontján komoly-ironikus útmutatást olvashatunk arra vonatkozóan, hogyan mutasson példát a férfi, akinek a társadalmi sztereotípiák szerint mindig és minden körülmények között erősnek és megingathatatlanak kell látszania, s hogyan ne engedje magát a nő, az *asszonyi állat* által elcsábítani, befolyásolni, meggyőzni akár szexuálisan, akár más téren – egyáltalán, hogyan legyen eredményesen és következetesen hímsoviniszta bunkó, hogyan őrizze meg a sztereotípiák szerinti, a szöveg által ily módon természetesen nevetségessé tett, tévesen megélt férfiaságát...

amikor - *úm.* - „ *helyzetbe - hoznak ...* ” ---.
 (- nagy valószínűséggel ... sűrűn ... -) ...

 N E T U S A K O D J ! ... --- : ...
a szanálókat, ... egzekválókat, ...

 ... V E R M E L D E L !

A kötet szinte minden egyes esetben az aposztrophé, a megszólítás alakzatával operáló szövegei sok mindenre vonatkozóan útmutatást adnak – a fenti rövid szöveg a mű egy későbbi pontján például arra: talányos módon egyszerre komolyan és ironikusan ad bölcs(*elkedő*) tanácsot, mi a teendő akkor, amikor az embert úgymond „ *helyzetbe hozzák* ”, no persze nem előnyös, hanem inkább számára nem kívánatos helyzetbe. Ellenállni hasztalan, ám azok, akik minket „ *ki akarnak szanálni* ” a társadalomból, illetve akik mindezt *egzekválják*, az-az mintegy fölülről elrendelt módon végrehajtják, *elvermelendők*. Az ellenállás haszontalansága és egyúttal szükségessége itt paradox módon egyszerre látszik jelen lenni, így aztán a megszólított igen nehéz, majdhogynem kivitelezhetetlen utasítás előtt találja magát...

utazásaid során, ... az élmények ... élvezetek halmozása
 közé eső idő – intervallumokban, ... figyeld meg (- ! -) ...
 a legjelentéktelenebbnek (*a többség számára ...*
teljességgel érdektelennek -) tartott történéseket ... / ...
 --- : *fürkészd, ... majd' értelmezd ... a hangyaként*
 tolongó, nyüzsgő **HUMANOIDOK**, ... hangzásokra – építő ...
 [- akár az artikulált nyelvi, ... szóbeli – közlés(*eke*)t ... - ! -
 közelítő -] kommunikációs – jeleit, ... / ... taglejtéseit, ...
 egyéb gesztusait. ----- **Hátha** (- valamiféle ... kivételes
 szerencsé(*d*) nek köszönhetően -) ... **felfedezel köztük**
 e g y - e g y ...

----- :
E M B E R T ----- (is !) -----

A fenti, a könyv egy még távolabbi pontján, a közepe tájékán olvasható szövegében Bíró József, továbbra is domináló szarkasztikus-ironikus hangnemben igen súlyos értékítéletet fogalmaz meg: a mindenkori megszólított, amennyiben erre-arra bolyong a világban, halmozza az élvezeteket, s közben a hangyaként dolgozó, az elszemélytelenedett és teljesen pénz – centrikussá vált kapitalista társadalmak javait megtermelő *humanoidokkal* (ti. már csupán *emberszerűvé* degradálódott, de emberi minőségüket elvesztett, levetkőzött lényekkel) kommunikál, talán, ha óriási szerencséje van, egy-két **EMBER**T, azaz valódi, az ember jelzőre még mindig méltó emberi lényt is felfedez köztük. A biológiai ember-lét ugyanis még nem tesz valakit szükségszerűen, automatikusan **EMBER**ré, s olybá tűnik, oly korban élünk, melyben egyre több a *humanoid*, az emberszerű biológiai létező, akik a gondolkodást, a tudatot, az erkölcsöt, az embert biológiai dimenzióin túl értelmes és gondolkodó lényévé tevő attribútumaikat immár elveszítették, s egyre kevesebb a csupa nagybetűvel írható-írandó **EMBER**...

A kötet egy későbbi stádiumában az ember emberi minőségének elvesztésével szoros kapcsolatban jelenik meg az isteni íge, a teremtés motívuma, illetve az, ami mára az ember elembertelenedésével együtt maradt belőle:

KEZDET BEN VALA ... AZ ... IGE! --- : ...
azonban ... ----- :
 ... reád ... már csak ... a hamis, - álságos, - alantas, -
 tétlen ... **SUPERLÁTÍVUSOK ... ! ... h a g y o m á n y o z ó d t a k .**

Az emberrel együtt tehát az íge, a nyelv, az egykor a világ őszinte és pontos leírására szolgáló nyelv is megromlott, elzüllött, becstelenné vált, és mára csupán a *hamis, álságos, alantas és tétlen superlatívusok*, túlzó, magasztaló, dicsérő jelzők maradtak, melyek használatával a nálunk magasabb pozícióban lévő személyeknek való hízlegéssel előrébb és feljebb juthatunk. Bíró József értékítélete

szerint tehát az ember mára sajnos nem más, mint társadalmi keretek között élő ösztönlény, aki a valaha a világ és önmaga megismerése, valamint az állatvilágból való kiemelkedése végett ajándékkul kapott nyelvet immár **szinte** semmi egyébire, csupán embertársai kizsákmányolására használja.

A kötet legvége felé található egyik szöveg ugyancsak szarkasztikus-ironikus, szemmel láthatólag mégis komoly és baljós értékítéletet fogalmaz meg korunk társadalmának tendenciáiról, s egyáltalában az emberi nemről:

a ... - : SPORT, --- az úszás, a kerékpározás, a tekézés,
a labdarúgás, az íjászat, a hullám – lovaglás, a jégkorongozás, - ...
valamint ... - : számtalan egyéb ... ügyességi, technikai ...
- : ... *versenyzésre*, ... versenyeztetésre alkalmat – szolgáltató, ... - :
csábító – vonzó ... *emez – amaz* ... **is** ... **SPORT**, ... --- :
... *viszont* ... kizárólag haszonszerzést – (*extra – profit*) –
jelentős pénzüsszegek bezsebelését célzó (... *mint* - : ...
bikaviadal ... kutyaviadal ... kakasviadal ... *etc.*) – *battles*, ...
ezen különb – különb' válfajainak életre – hívása, ... eltéveszthetetlenül
megfeleltethető ... az - : - előre - : - megfontolt - : - szándékkal, ...
nyereségvágyból elkövetett ... **GYILKOSSÁGOK (!)** ...
j o g i k a t e g ó r i á i v a l .

Az ember tehát lényegében semmitől sem riad vissza, ha anyagi haszonszerzésről van szó, az anyagi haszonszerzés gátlástalansága (példának okáért, ha az állatok lemészárlásával, indokolatlanul kegyetlen lemészárlásával jár együtt) semmivel sem jobb, menthetőbb erkölcsileg, mint a büntetőjog megítélése szerint is az egyik legaljasabb bűncselekménytípus, a nyereségvágyból elkövetett, ráadásul előre eltervelt gyilkosság... Az emberi önzés, kapzsiság, pénzsóvárság, mely posztmodern korunk értékvesztett társadalmát jellemzi, nem más, mint az egyik legsúlyosabb – jogi, erkölcsi és vallási – bűn, az ölés, a gyilkosság melegegya, az ember pedig a végén elvakultságában önmaga ellen fordul, s nem csupán embertársát, de közvetve önmagát gyilkolja meg. Bíró József **látszólag** – ha úgy vesszük – túloz, mikor a célzott haszonszerzést, az állatviadalokat a nyereségvágyból elkövetett gyilkosság jogi kategóriájával azonosítja, ám oly módon mégsem túloz, hogy a mindenkori, a magunk hasznára és embertársaink kárára végrehajtott cselekedetek lehető és kiszámítható végeredményére figyelmezteti mindenkori olvasóját.

A kötet utolsó szövegegysége az alábbi rövid, négy soros alkotás:

távcsővel – (avagy ... színházi – gukker segítségével) –
vizslatnod ... a moslék tetején *úszó*, - **k í v á n a t o s**
pörköltmaradékot, - (... / ...) - ... mintha ... ----- :
bálnára vadásznál ... a ... tibeti fennsíkon.

Itt – no és persze nem csak itt, hanem még nagyon sok más szöveghelyen – a megszólított egyértelműen az éhező, még rendes ételmiszerhez sem jutó, a társadalom peremére szorult-szorított ember, aki még a mosléknak is jobb, ha örül, jobban teszi, ha pozitívan szemléli a felülről való, kioktató megszólítás ironikus-sága pedig a tibeti fennsíkon való bálnavadászat szürreális képével, képzetével pedig egyenesen az abszurd kategóriájába csap át, s itt érhető tetten, a költő mennyire *nem beszél komolyan* és mégis igen – komolyan beszél egyszerre, egyazon pillanatban...

E rövid, keresztmetszetszerű áttekintés révén átfogó és közeli képet kaphattunk arról, valójában miféle természetű irodalmi szövegeket is tartalmaz a *Trakta* című, szokatlan mini-próza- / prózavers-kötet. Ugyancsak Szepes Erika emeli ki alapos elemző tanulmányában, hogy a kötet egyes szám második személyű, megszólító struktúrája az intelemirodalmi évezredes hagyományt eleveníti fel, egyúttal mintegy ki is forgatva és a feje tetejére állítja azt, hiszen elég csak arra gondolnunk, hogy az *intelemirodalom* egészen korai alkotásai elsősorban uralkodókhöz szólnak és arra vonatkozó útmutatásokat tartalmaznak, miként uralkodjanak hatékonyan, meg nem kérdőjelezhető módon mindenkori népük, no és persze az általuk meghódított államok uralmuk alá hajtott lakossága felett. Itt viszont éppen a fordítottjáról van szó: ha a *Trakta* nem is minden egyes darabjának, de igen sok alkotásának szemmel látható, mindenfajta mélyebb filológiai utánajárás és elvontabb értelmezés nélkül a szövegekből kiolvasható megszólítottjai a társadalom aljára, peremére szorult és szorított emberek – éhezők, kisnyugdíjasok, munkanélküliek, hajléktalanok, jövedelmi szegénységben élők, tengődő, nyomorgó, emberi és állampolgári mivoltukból lassanként kivetkőzött és azt levetkőző, szerencsétlen emberek, mely egyébiránt korunk közép-európai és kelet-európai társadalmainak egyre, napról napra, évről évre szélesedő néptömege. Bár a *Trakta* – kötet 2003-ban látott napvilágot, a társadalom helyzete természetesen akkor sem volt sokkal jobb.

Bíró József tehát korunk társadalmának legrászorultabbjait látja el intellekkel a mindennapi életvezetés terén, szinte mindenféle lehetséges, absztrakt és konkrét élethelyzetre kiterjesztve *tanácsrendszerét*, ezen intelmekbe pedig **látszólag** részvétlenség, gúny, magasról való, kíméletlen beszéd és a megszólítottaktól való bizonyos fokú *elkülönböződés* vegyül... Bíró József beszélőjének ugyanis fő retorikai eszközei a szarkazmus, az irónia, helyenként pedig egyenesen az abszurd kategóriája, melynek okán szinte soha nem lehet tudni, a költői / prózaírói (?) beszélő vajon egyszerűen és részvétlen módon komolyan mondja-e, amit mond, vagy pedig sokszoros áttétel által úgy mondja komolyan, hogy egyúttal rávezeti olvasóját arra is, hogy amit mond, az nem más, mint súlyos, drámai – kritikája a világnak, az értékvesztett posztmodern és kapitalista társadalomnak, amelyben élünk. Bíró József valójában éppen, hogy azokkal az emberekkel vállal közösséget, (a végletekig) akiket első olvasásra a gúnyal igencsak terhelt irónia verspróza-nyelven szólít meg. Az áttételek csavarosak ugyan, de semmiképpen sem érthetetlenek...

S itt érdemes szólnunk a Bíró József költészetét egészen a kezdetektől fogva átható, olykor látszólag már-már szélsőségesen, a nyelv, a tartalom, az értelem felszámolását, de legalábbis átstrukturálását célzó, játékos – talányos – rejtjeles tipografizálásairól. A *Trakta* prózaversei írásképuket, nyomdai megjelenésüket tekintve ugyanis éppoly fragmentáltak, az írásjelek látszólag túlzó használatával terheltek és elliptikusak, mint a szerző más, korábban és később keletkezett irodalmi alkotásai, befogadásukat azonban mindez nem nehezíti meg. Ha ugyanis a *Trakta* hatvanhárom, stilisztikailag letisztult és egyértelműen, egyenesen fogalmazó szövegéről lehántjuk az írásképet és a részben rejtjelezett szöveget egyszerűen *átírjuk* a magyar helyesírás szabályainak megfelelően, tiszta, követhető és következetes, meg nem törő, elharapásokkal, elhallgatásokkal, kihagyásokkal alig operáló, szintaktikailag és szemantikailag is teljesen koherens, rövid textusokat kapunk, melyek egészen egyszerű nyelvi eszköztárral fogalmaznak meg egyes szám második személyű felszólításokat, illetve általános érvényűnek szánt állításokat. A tipográfia ebben az esetben nem annyira jelentésképző, többletjelentés-képző tényezője a prózaversek / versprózák szövegeinek, inkább csak afféle kalauzoló elem, sorvezető az olvasó számára, hogy itt-ott álljon meg, gondolja végig / olvassa újra az eddig olvasottakat, illetve jelzi, melyek azok a szavak, jelentéselemek, melyek egyértelműen hangsúlyosak. A prózaverszövegek tehát tipográfiai megjelenésüket tekintve avantgárd, formabontó és / vagy új formát konstituáló, a hagyományostól eltérő irodalmi művek, tartalmukat tekintve azonban szintaktikailag teljesen koherens, letisztult stílusban

megszólaló, szentenciózus-minimalista alkotások, melyek retorikája többségükben nélkülözi az avantgárd irodalomra jellemző kihagyásos, jelentésfel-számoló-jelentésrejtő technikákat.

A *Trakta* prózaverseinek retorikai kíméletlensége már első olvasásra szem-betűnik, e kíméletlenség azonban egyúttal a lehető legnagyobb emberséggel, humanizmussal párosul. Bíró József **látszólag** felülről, elérhetetlen magasságokból, önmagát mindentől és mindenkitől eltávolítva szólítja meg a társadalom legalján lévőket, mindez azonban csak retorikai fogás a költő – író részéről, semmi több – valójában éppen azokkal vállal közösséget, akiket mindenki más, előnyösebb helyzetben lévő ember megvet és lenéz. Azáltal, hogy **ránézésre** verbálisan *még egyet* belerúg a legalul lévő, önnön helyzetüket megfogalmazni és önmagukért szólani képtelen emberekbe: jéghideg – pontossággal leírja és elemzi helyzetüket, s egyúttal közösséget vállal velük. Ha kell, *a legaljáig* lesüllyed, hogy megtapasztalja azt, amiről és akiről beszél, s bizonyos szövegeiből az is kiolvasható, hogy a magát a nyomorult, kiszolgáltatott léthelyzetben lévőktől **látszatra** elhatárolódó költő maga (a társadalomban élő ember) sincs sokkalta külön helyzetben a végletes elembertelenedés kétezres évekbeli, látszólag oly fejlett és civilizált társadalmában...

Bár a *Trakta* hatvanhárom, műnemi-műfaji határokat feszegető opusa alapvetően a társadalom legalján helyet foglaló, kilátástalan helyzetükben már-már

elembertelenedő kiszolgáltatottakat szólítja meg és ad nekik útmutatásokat ahhoz, hogyan éljék túl az egyre nagyobb egyenlőtlenségeket szülő, pénzorientált – társadalom közömbösségét. A vitriolos, maró iróniával írtak azonban túlmutatnak ezen a konkrét címzetti rétegen, minthogy, nem csupán megszólítanak, de metsző pontossággal leírják, ábrázolják, feltárják és láttatnak olyan dolgokat, melyeket az emberiség bármely képviselője szeretne megkerülni és lehetőleg nem tudomásul venni, ám a helyzet ennél komplexebb, összetettebb, súlyosabb – a megszólítás, a költemények címzettje általánossá válik, ugyanis Bíró József mindenkihez, minden egyes emberhez szól, társadalmi-vagyoni helyzetre való tekintet nélkül. A vegetálókat ellátja életvezetési tanácsokkal, emellett (retorikailag), a drámai hitelesség kedvéért eltávolodást színlel, mindezen közben viszont a hites – közösséget véletlenül sem tagadja meg. Mint a minden körülmények között humanista eszmerendszerét valló értelmiségi, gondolkodásra invitálja a társadalom csúcsán elhelyezkedő *érinthetetlenek* kasztját is, – politikusokat, spekuláns üzletembereket, a kapitalizmus egyenlőtlenségeinek egyéb haszonélvezőit – *heréit*, teszi ezt annak ellenére –, hogy amúgy nyíltan vádolja őket...

A szarkazmus, az irónia és az abszurd regisztereivel átítatott kötet igazából nem más, mint gyilkos, elemi erővel az olvasó arcába robbanó társadalomkritika, mely implicit módon egyfajta társadalmi-gazdasági-politikai vita- és vádirattá emelkedik a hatvanhárom rövid terjedelmű írás egymásba illeszkedése által, s nem csupán tanácsot ad, kritizál vagy éppenséggel szenttelenül leírja azt, ami minket körülvesz, amiben élünk és amivé önzésünkben és kapzsiságunkban lettünk, hanem cselekvésre, lázadásra, illetve akár a még nyíltan hazudott, valójában azonban a sok szempontból réges-régen zárt társadalom tetején helyet foglalók, az egyenlőtlenségekért felelőssé tehető *valakik* elszámoltatására is sarkallja mindenkori olvasóját. Bíró József felelősségteljesen, bölcsen, tisztán *beszél*, szembesít a korral amelyben élünk, a szélsőséges helyzetek sokaságával. Könyvműve ennek ellenére végig megmarad az embert (gyarló voltát *tudván tudva*) tiszteletben – tartó prózálírai alkotásnak.

A *Trakta* tehát, amint említettük érdekes, – s kivált – értékes állomás Bíró József költői pályáján, mivel műfaji határokat feszeget, s bár mini – prózákként definiálja műveit, prózaiságuk inkább, mint egyebekben, a szövegek profanításában, hétköznapi *prózaiságában*, semmint a klasszikus – prózát – idéző megszokottságokban keresendő. A *Trakta* egyedi és kiváló (megkérdőjelezhetetlenül) avantgarde alkotás, de ugyanakkor a lehető legtisztább realizmussal él, a legracionálisabb és leghagyományosabb grammatikával és szintaxissal, gyilkos humorral és véres komolysággal tájékoztatja mindenkori olvasóját arról, miben élt – él, mivé lett – lehet, hová vezet – vezethet további útja, s leplezetlen – hétköznapisággal, továbbá *áttételesen* is felszólítja, a tapasztaltak ellenére igyekezzék **EMBERNEK** maradni az immár visszavonhatatlanul elfajzottnak mutakozó *világban*...

A paradigmák fölé emelkedő költő, aki néven nevezi a dolgokat

Bíró József *Kisfontos* című verseskötetéről

Bíró József **KISFONTOS** című verseskötetében**** is, a neoavantgárd tradícióját a mai napig konzekvensen reprezentáló költő. Tizennyolc tipográfiailag izgalmas, öntörvényű versét a társadalmi elkötelezettségű költészet megújított, nélkülözhetetlen, s remélhetőleg az irodalmi kanonizációban a régi, kiérdemelt helyét ismét elnyerhető originális, autentikus versbeszéd jellemzi, uralja. Az új-avantgárd művészet – öntermészetéből adódóan – következetesen vállalja a leplezetlen szókimondást, az (aktuál)politikai anomáliákra való éles reflexiót, még akkor is, ha ezt látszólag burkolt, implicit formában teszi. Köztudottan így van ez az 1960-as / 1970-es évek óta, amikor az ilyen elhivatottságú költők megkezdték működésüket, s a kádárista félkemény – (?) – diktatúra ellen fellépő művészekként, nyílt lázadásuk az értelmiségi véleményformálás egyik legerősebb platformjaként szolgált. Nem féltek kimondani, hogy a rendszer, amelyben birodalomnyi ember él, hazugságokon alapszik, s Magyarország gyarmati státusza ellenére kivételesnek mondhatott gulyáskommunizmus-jóléte kétségkívül vízió, miként a szabadsága szintúgy ócska illúzió. Ekkoriban megvoltak az ilyesfajta (költői) pörös kiállás veszélyei, azonban Bíró József már pályája elején is bátran, következetesen felvállalta ezt az attitűdöt, nem törődve a következményekkel, miként ezt a mára immár részben eltávozott, vagy az éppenséggel még ma is köztünk élő, idősödő nemzedék java-szerzői tették, ellentétben az alkalmasint így-úgy, utólag egy igencsak érthetetlen-leegyszerűsítő, *spontán*-gesztussal a jelzett hagyományhoz megfontolatlanul, indokolhatatlanul hozzácsapott-csatolt alkotókkal.

Amennyiben megkíséreljük értelmezni a kötet címét, illetve a 18-ból 16 vers címének előtagjául szolgáló *kisfontos* műfajmegjelölést, úgy számos interpretációs lehetőség adódik. Egyrésztől kínálkozik az ironikus olvasat, amely szerint a költő saját opusait látszólag degradálja, jelentéktelen színben tünteti fel, kifigurázva ezzel a váteszi szerepet, vagy legalábbis sejtetve, hogy pontosan tisztában van azzal, versművei jó esetben!, – maximum – *kissé* lehetnek bárki számára *fontos* szövegek, hiszen nem olyan korban élünk, amikor a költészet széleskörű hatást jegyezhet. Másrésztől, ha elvonatkoztatunk a prekonceptcionálisan ironikus közelítéstől, a *kisfontos*, mint a költő által teremtett sajátos lírai műfaj, mutatis mutandis, olyan verseket jelöl, amelyek tömören, szentenciózusan, alkalmanként rejtjelesen, ám nem megoldhatatlanul-nehezen-dekódolhatóan juttatnak el mondandókat az olvasókhoz az **őket** körülvevő zord világról, felhívva a figyelmet az *összetevők* jól látható manipuláltságaira. A *kisfontos* megjelölés *kis*-előtagja magában hordozza azt az eshetőséget is, hogy a veretes költemények, a szerzői

**** Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Kisfontos*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012

intenció ellenére sem feltétlenül lelik meg értő közönségüket. Bíró József versei tehát a palackposta elvéhez hasonlóan is működhhetnek, ezen esetben a közlés és a közlés szándéka világos, s abszolút a véletlen függvénye, hogy a sors(á)ra bízott mondandó valaha is *célba* jut-e. A költő heroikus és határozott elszánással vállalja a meg-nem-értettség, de akár a félreértettség kockázatát is, különösen azáltal, hogy kora irodalmi trendjeit, pillanatnyi divatjait nem veszi figyelembe, hanem ezeken felülemelkedve kimondja a durva, kendőzetlen igazságot arról, amiről változhatatlan természeténél fogva nem hallgathat, néven nevezi a dolgokat, melyeket vallott missziójától vezéreltetve néven kell neveznie. *Kisfontosai* a szomorú tényeket sokoldalúan prezentáló textusok, szembehelyezkednek mindennemű mellébeszéléssel, álcázással, maszkirozással, ködösítéssel, kérlelhetlenségük sokak számára kínos, kellemetlen, kényelmetlen lehet.

A megszólított(ak) nem okvetlenül az *általános* olvasó(k), hanem többnyire az a személy vagy azok a személyek, akik a szennyes elfedésén, a hamisság, az álságosság fenntartásán, önző-önös érdekeik mások kárára történő érvényesítésén munkálkodtak, munkálkodnak a mai napig. Így tehát, az inkriminált szövegek bizonyos, konkrétan ugyan meg nem nevezett, de a költő által körvonalazott *perszónák* számára is igencsak *fontosnak* bizonyulhatnak, ezáltal pedig lehetetlen megkerülni őket. E *kisfontosok* éppen ezért nem pusztán fikcionális szövegek, miként a kortárs magyar líra nagyja, hanem minden *ízükben* a valóságról referálnak, némely szöveghelyeken az önéletrajzi motívumoktól sem mentes módon.

A **KISFONTOS** című verseskötet póre-fesztelenséggel beszél az egy-párti múlt diktatúrájáról, rávilágítva annak iszonytató borzalmaira, valamint az elhivatott értelmiségi, a gondolkodó-véleményformáló ember / művész – per definitionem – elnyomatásáról, megaláztatásairól.

Aki nem hitt a rendszer ideológiájában, haszonelvi alapon megalkuvóvá nullázhatta magát, a tanúságtevő költő azonban szívós következetességgel ellenáll(t) a mézesmadzagos csábításnak. **ÉGZENGÉSTŐL – ÉGZENGÉSIG** című, vízesésszerűen zuhogó, hosszan áradó nyitóversének alábbi fragmentuma a korszak részbeni katalógusát adja:

„ – csengőfrászoskonceptiósperes**PIÓKERIGNÁCos** –
... – **ÁVHosdisinternálásosREFes** – ...
– kulákkányilvánításospadláslesöprésesveréssel**istszbeeröltetéses** –
... – **arccalvasútfelénagyoktóberisrecksikényszermunkatáboros** – ...
– **1956os** – (, ellen ') – **forradalmárkivégzőséletfogytiglanosdis** –
... – **békekölcsönősháromévestervesötévestervestársbérletesítésesszénutalványos** –
...
– **A. B. SABINcseppesIKKAsegélycsomagoskisdobosos** –
... – **háborúsveteránpartizánnaaminősítettekfelkutatósMHSZversenyos** – ...
– **örsinaplótíróúttörőpajtásoknakvöröscsepelesélménybeszámolós** –
... – **faliújságosgyűjtsdapapírtésafémetMÉHtelepmozgalmáros** – ...”

A költő nem csupán archivál-émlékezik, inkább jelenvalóvá teszi mindazt, ami a kollektív emlékezetben *lakván* homályosul. Bíró József minden kétséget kizáróan nagyszerű auktor, aki a neoavantgárd költészet eszköztárával professzionálisan bánik, kényes az árnyalatok *bemutatására*, a tradíció életben tartására, sőt, látványosan meghaladja a sokak által elavultnak tartott hagyományt.

Bár a **KISFONTOS**-kötetben kevésbé mutatkozik, ám megemlíthetjük, hogy költészetében jókora helyet foglalnak el az ázsiai irodalmi műfajok, nevezetesen – többek között – a haiku, s annak magyar szellemi talajba plántált, az avantgárd eszközeivel életesített egyedi változatai. Ezt **ASIA**, **KADO** és **MUK-KEUM SI** című korábbi kötetei példázzák. Szerzőnk a történelmi távlatból lassan átsiklik az aktuálpolitika kissé rázóssabb mezsgyéjére. Íme, a **KISFONTOSAMINDENKORIHATALMIELITEKNEK** című esszencia. – (A főszövegben a magánhangzók helyén hiátusokat hagyó, a címet a tartalomjegyzékben feloldó vers. Amúgy ez a *sifírozó* metódus a kötet egészén végighúzódik.) –

KISFONTOSAM ND NK R H T LM L T KN K

----- (!) FIGYELEM - (!) - FIGYELEM (!) -----

apoztrophé

... e – rő'st ... vi – gyáz – za – ... (!) ...

- ... *ha már ... könnye is ... kifogy ...* -

: *ma – ... – hol – nap ...* : öl – ni ... (!)

Tehát e haiku immár nem a történelmi múltat kutatja, hanem a mai közállapotainkra reflektál. A közbeszéd poétikai eszközökkel történő magas-irodalomba emelése, a régtől felvállalt és megingathatatlan küldetésstudatról tesz bizonyosságot.

A **KISFONTOS** verseit tovább olvasva még inkább konkretizálódik az avantgárd lírai eszköztár által kódolt költői közlés, s szembesülhetünk azzal, hogy itt nem csupán valamiféle pillanat-érvényű megállapításokkal van dolgunk. Bíró József költészetében meghatározó módon jelenvaló a gyökeres magyarság-identitás, a hazája iránti kiolthatatlan szeretet, s a szülőföld gyászos sorsa miatt érzett mardosó fájdalom, miként arról további munkái mellett, a **KISFONTOSAZIDENTITÁSRÓL** minimalista, mágikus, s egyúttal a végletekig szókimondó költeménye is tanúskodik:

KISFONTOSAZ D NT T SR L

--- ceruzával lejegyzett kéziratból – 2004 székelyteljes decemberéből ---

MAGYARUL
GONDOLKODOM
MAGYARUL

ÁLMODOM MAGYARUL IMÁDKOZOM

m i v e l h o g y
M Á R
FOGANTATÁSOM
PILLANATÁBAN
MAGYARRÁ
MÁRCIUSODTAM

(nemzetbiztonsági kockázat ... **maradtam**)

S itt kristályosodik ki a **KISFONTOS** összetett, kellő alaposággal történő olvasása esetén félremagyarázhatatlan üzenete: nem engedhetjük meg magunknak, hogy a gyászos történelmi időkre, majd a magát kommunistának / szocialistának aposztrofáló diktatúra borzalmaira ne emlékezzünk, mert a diktatúra ethosa él, korántsem sorvad el. Bíró József nem rejti véka alá szkepticizmusát, nem igazán hisz ama jelenség valódiságában, amit ma *rendszerváltás* névvel illetünk. A megszálló Szovjetunió összeomlását követően újfajta uralom következett el, a globalizáció mindenhatósága, a *megzabolázhatatlan* vadkapitalizmus, s ezzel a manipulált pénzdiktatúra. Hiába a *levegősebb* szólásszabadság, az intézményesítetten-önjáró elnyomásnál bizonyos szempontból rosszabb az olyan szisztéma, ahol a véleményformáló, siring-ellenzéki művész szavait immár *leírják*, mondandói érzékelhetően nem parancsolnak tekintélyt. A költő saját *bevallása* szerint *nemzetbiztonsági ... kockázat ... maradt*, ez azonban nem abban nyilvánul meg, hogy mindennap(i) zaklatás(ok)nak, – üldözésnek lenne kitéve. A kihizlalt kapitalisták – (!) – és a váltást túlélt, a vadonatúj rend kihívásaihoz gyorsan alkalmazkodó volt-lelt-politikai-elit, már árnyaltabban „szabadul meg” a renitens költőtől; egyszerűen nem vesz róla tudomást, oly módon szorítja háttérbe, hozza lehetetlen helyzetbe, hogy akár az az illúzióknak adódhat: már nem is létezik **AZ**, aki kritikával illetné a regnáló rendszert, nincs is már kit megfélemlíteni, hiszen **AZ** az ember, **AKI** a szélmalomharcot felvállalta, felvállalná, *nincs többé*. Persze olyasvalakire, aki *nemzetbiztonsági ... kockázat ... maradt*, megszokásból továbbra is figyelnek *odafentről*, mivel a leírt / a kimondott szónak minden érában ereje van. Életével, személyes szabadságával már nem kell fizetnie, a mártír-szerepet megvonják tőle, ám a rafinált fogásokkal tetézett *eljelentéktelenítés* akár tragikusabb, mintha valamilyen kézzelfoghatóbb, a polgárok számára is látható módszerrel hallgattatnák el.

A kortárs magyar, valamint a közép-európai / kelet-európai államok közalapotaira való explicit reflexiókon túl, a kötet egy ponton megint az egyetemes-ség, az összemberiségért aggódó, – *a mindenkiért felelős vagyok* – megrendítően hiteles költeményeit adja.

Példaként álljon ehelyütt a **KISFONTOSAVÁRHATÓRÓL**, szentitív, lát-szólag *szellős poétikával működtetett, ám ólomnehéz, szentenciózusan-összegzőn* fogalmazó verse:

KISFONTOSA V RH T R L

afelkentaligarchákrasszistaglobalizátorok alap – ideológiájának
- (*üdvpracticitások jegyében ... véghezviendő*) -
tisztián – tetten – érhető – célja semmi más ...
: mint ... : **az ... : EM BER IR TÁS**

amennyiben eme 'fontolt – okkal – kénytetett – terv
pompázatosan – kivirágzik ... smegtermimérgezőgyümölcsseit ...
: **a kék bolygó** legkiszolgáltatabbnépeinekésésésésésés
to tá lis ... : ho lo ca ust ja le szen

A vizuális formájában töredeztetett, ám hangosan felolvasva nagyon is gördülékeny és exigens vers-szentencia szerint, az immár megbomlott világ berendezkedése inhumánus, az emberiség – vagy legalábbis kivételezett pozícióban lévő rétegeinek – mérhetetlen kapzsisága, profitéhsége, felelőtlensége előbb, mint utóbb, az emberi faj önfelszámolásához, önmegsemmisítéséhez vezet. A szigorú társadalomkritika és a politikakritika itt immár civilizációkritikává emelkedik, rávilágítva a tényre, hogy a mindenhatónak képzelt *fennálló* nem csupán itt Magyarországon és a régióban, a kontinensen tévelyedett, illetve torzult el alapjaiban, hanem bizonyossággal kimondható: mi halandók már hosszú ideje *ássuk sírunkat*. A megállíthatatlannak mutakozó hedonizmusunkért, a Föld, mértéket nem ismerő, hajszolt kizsigereléséért a holnappal, az egészen közeli jövő el-nem-jövetelével fizetünk. Attól persze, hogy Bíró József költészete eljut a civilizációkritikai lírai kinyilatkoztatás szintjére, természetesen nem szakad el a *konkrétabban megélhető* problémák markáns bírálatától sem.

A **KISFONTOSAFÁJÓCSALÓDÁSOKRÓL** című vers – azokhoz szól, akikben a költő *mindmáig hitt* – nem egyéb, mint egy szabályos szonett, melyet a szerző végig kipontozott. *Szövege* rekonstrukcióját az olvasóra bízta. Csupán a kulcsszó, a szonett utolsó szava íratik le: „**elárultatok** – (!) –”. Itt akár, az utóbbi *uszkve* hatvanöt év vitatott, rendezetlen kérdései is végiggondolásra kerülhetnek: példának okáért, a netalántán, a diktatúrákkal aktívan-passzívan

kollaboráló értelmiségiek „üdvös” tevékenysége, *etc.* A költő nem nevezi néven **AZOKAT**, akik elárulták, és ezzel, a fentebb idézett egyetlen szóval, az ügynöki jelentésekhez hasonlóan *titkosított* versen keresztül, – a zárzó **kiemelésével** mindenképpen – felelősségre vonja, megszólítja **ŐKET**, ha másként nem megy, hát a lelkiismeretükhöz apellál. Posztmodernnek titulált korunkban mindenképpen nagybecsülésre méltó kurázi, elszánt, kivételes költői vállalkozás az ilyen tematikájú verseket nagy nyilvánosság elé vinni.

A **KISFONTOSDEHUMANIZÁCIÓI** című költemény tanúsága szerint, a minket körülvevő világ, ad absurdum az immár feldühödött, az emberiséget ordas-bűnei miatt végleg elhagyó Isten üzenete az ember számára egyszerű, profán, ugyanakkor a lehető legsúlyosabb: „**PUSZTULJON HÁT ...!**”. E (vég) ítélet kizárólag egyképpen értelmezhető, legutolsó intés, hogy léte feltételeinek módszeres felszámolása helyett, amíg még nem késő, tegyen hathatós, határozott lépéseket, s rögvést kezdjen hozzá az életet okosan szolgáló változtatások munkálataihoz, ez esetben talán lehetséges a bűnbocsánat. – **NAGY VERS!** -

A kötet utolsó, a szerző által **a mindenkori besúgó(já)nak** ajánlott opusa, az **ISZONY**. Ezúttal a költő a humán-közösség egyszerű részeseként deklarál, megfogalmazván masszív véleményét:

ISZONY

--- allegro ma non troppo ---

(- **a mindenkori besúgó (m) nak ajánlom** -)

... ' *minthogy ... már tiprattad ...*
reves ... glóriádat ----- :
növessz ... a ... mennyboltig
... *teketóriákat!* : ----- :

... *hiszen ... jönnek még ... új ...*
s majd' újabb kurzusok ----- :
„ *nyelve d'* ” --- *tapétázni ...*
: ----- : *jutnak ... obulusok!*

Az idők, a „*kurzusok*” változnak, az emberi természet, s vele párhuzamosan az emberfia megalkuvásai, becstelenségei azonban úgy tűnik, velünk maradnak. Az intranzigens költő nem tehet mást, mint szavai erejével ellenáll: *mindennek / mindenkinek*, – *ami / aki* a humanista értékrend ellen prédikál, azzal szembeszögül s megkísérli az ugrásra kész szörnyet cselekvésre ösztökélni. Nemkülönben itt is felvetődik a máig lezáratlan ügynökkérdés, ám a vers értelmezési

horizontja ennél jóval tágasabb. A költő sorsa adott, szükségszerű a bukás, hogy együtt haljon / távozzon az elgyötört, a rezsim által tudatosan, célzottan eltipor-
takkal.

De eme exitus, a permanens lázadás intenzitása által, erkölcsi értelemben felmagasztosul.

A **KISFONTOS** – kötet azért is mutat túl mind a neoavantgárd irodalom-
történeti paradigmáján, mind pedig a közéleti-képviselési költészet műfaji korlá-
tain, mert nem csupán a már megélt időszakok dokumentumértékű lenyomata,
avagy a kétes jóslások ellenében, azok mellőzésével, a racionalitás jegyében elő-
relátható holnap nyilvánvaló problémáira történő költői reflexiók gyűjteménye.
Bíró József számára ez a speciális poetica licentia eszközként szolgál, a tipográ-
fiailag igencsak sokszínű technikák, a több helyütt fellelhető elliptikus szerkesz-
tismód, a látszólagos rejtjelezések fontossága, funkcionalitása látnivaló, egyér-
telmű, – azonban a hangsúly a kikerülhetetlen tudatáson van, s korántsem az a
leglényegesebb kérdés, mely irodalomtörténeti paradigmába illeszthető-illesz-
tendő a költő s életműve. Erővel, életigazságokkal teli versei nem csak emlékez-
nek-emlékeztetnek, dokumentálnak; ennél jóval többet tesznek. Hivatottan, ér-
vényesen szólalnak MINDÜK helyett, akik nem tudhatnak a maguk érdekében
szólni. Ezért aztán Bíró József lírájára pontatlan meghatározás a képviselési köl-
tészeti. A költő nem csupán csak *képviseli* „**AZOKAT**” – (!) -. A képviselés – no-
ta bene – alá-fölrendeltségi viszonyt feltételez. Viszont a **KISFONTOS** alkotója
ezen a mintán magától értetődően, könnyed egyszerűséggel, természetességgel
túllép, ez adja a kötet megkérdőjelezhetetlen becsét. A költő nem a sokaság felett
áll, *nem képviseli* őket, mint valamiféle (ki)választott tisztségviselő, hanem kö-
zéljük áll-sorol, s ha úgy kívánja a helyzet, póztalan, teljes odaadással a helyükbe
lép. Nem hezitál, nem *méricskél*, nem taktikázik, nem latolgat privát szempon-
tokat. Határozott. A politikai-költészet definíció pedig ugyancsak nem helytálló
a **KISFONTOS** esetében, merthogy a szerző kellő bölcsességgel, méltósággal,
elegánsan kerüli ki a preferenciális, ajánlott direktívák, ideológiák posványát.

Paradox módon, a politikák felett álló politikai költészet ez. Bíró József
kortárs lírikusaink egyen-mezőnyéből kiemelkedő költő, oldalak felett álló hu-
manista alkotó, aki az adódó embertelenségek idejében, s egyebekkor szint-
úgy, látszólagos szkepticizmusa ellenére, hisz az egyetemes erkölcsi értékekben.
Pontosan tudja, s kíméletlenül le is írja, hogy az egyén, teremtett-természetéből
adódóan, óhatatlanul esendő. Ostoroz, korhol, egyszerre profetikus váteszköltő,
a megnyomorított-szenvedő tömegekkel sorsközösséget vállaló plebejus, s adott
esetben, szükségképpen, ha a tisztesség úgy kívánja, proletárköltő is egy sze-
mélyben.

Kíméletlensége, félelmet, alkuvást nem ismerő szókimondása ellenére, ver-
sei mélyén ott munkál az embertársai iránti mérhetetlen szeretet, mely a **KIS-
FONTOS** tizenkilenc versét elolvasva, minden megénekelt szörnyűség, borza-
lom, minden pontosan nevének nevezett silányság(unk) ellenére, reményt adhat a

humán értékek továbbörökítésére egy olyan korban, amikor nem divat hinni a
pénz mindenható hatalmán kívül immár szinte semmiben.

(Azt már csupán *apró* ráadásként, mintegy adalékként, ám mindazonáltal
nem mellesleg jegyzem meg, hogy Bíró József az utóbbi huszonöt esztendőben
haikui, vizuális-költészeti munkái révén és performance-művészként is világhír-
névre tett szert.)

Vigasztalan világosság és a beszélő

Bíró József *Backstage* című verseskötetéről

Előljáróban

Bíró József legújabb, *Backstage*, magyarul: *Háttérben, Színfalak mögött* című kötetete tekinthető a költő korábbi, *Kisfontos* c. versgyűjteménye szerves, egyenes folytatásának is, ugyanakkor egyértelműen tágitja a költői nézőpontot. Míg a *Kisfontos* elsősorban kőkemény közéleti versfüzér volt, mely a magyar társadalmi- és politikai visszasságokra helyezi a hangsúlyt, addig a szerző új verseskötete ennél sokkal egyetemesebb, nehezebben megragadható tematikával foglalkozik – nevezetesen, a globalista társadalmi-gazdasági berendezkedés, a világgazdaság, tehát az egész emberiség által megtermelt javak elosztásának igazságtalanságait, valamint ezen anomáliák lehetséges következményeit vizsgálja a líra eszközeivel, azt kell mondanom, hatalmas átütőerővel és palástolatlan haraggal.

A *Backstage* társadalomfilozófiai versek gyűjteménye, már ha létezik, létezhet ilyen műfajmegjelölés egyáltalán. Hiszen nem csupán az aktuális helyzetet írja le és elemzi, hanem rámutat az okokra, illetve megkísérli felkutatni, bemutatni a háttérben lejátszódó folyamatokat, amelyek olyanná teszik ezen világméretű rendszert, amilyen jelen pillanatban. A magas esztétikai színvonalat képviselő, egyúttal hűsbavágóan, csak és csakis az igazságot kimondani [a **direkt referenciális olvasatok lehetőségét sem elvető**] óhajító költői szándékán túl tapasztaljuk, történeti alapossággal is a dolgok mögé néz, majd láttat, – rávilágítván arra, milyen események, folyamatok vezettek el ehhez a berendezkedéshez, ezekhez az erőviszonyokhoz. Hovatovább azt is köntörfalazás nélkül kimondja, a mindenkor olvasó *arcába vágja*, hogy a regnáló gazdasági-(hatalmi)-politikai rendszer korántsem a véletlen műve, jól fölismerhetően tudatos tervezési folyamatok eredménye, s bizony nem egyebek, hanem a haszonleső, jobbra kielégíthetetlen privát, valamint csoportérdekek, amelyek világunkat a háttérből, – a *backstage*ből, az értékteremtő-közösségek elől elrejtett színfalak, firhangok mögül mozgatják.

Bíró József már ismert szokásához híven, újfent ingoványos talajon jár, [s **itt és most is elsősorban közéleti-politikai-költőként**] a mindünket körülvevő hétköznapiról szól a magas-líra eszközeivel, autentikus módon, – azonban ez a *téma* sajátosságaiból és az explicit valóságreferenciákból fakadóan meglehetősen nehéz feladat. Mégis, e *rázós tárgykörű* versek létrehozását [mint mindig] sikerült úgy megvalósítania, hogy azok esztétikailag is kiemelkedő nívót érnek el, s nem merülnek ki az aktualitások deskriptív taglalásában, nem sülyednek

* Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Backstage*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012

le a nyilvánvalóan megkérdőjelezendő színvonalon megfelelés-orientált, alkalmi agitációs-propaganda-költészet szintjére. Önmagukon túlmutató, nem csak lokálisan-aktuális, [többszörösen kódolt, többretegű jelentéstartalmakat hordoznak] hanem egyetemesen érvényes üzeneteket fogalmaznak meg.

A karcsú kötet mindössze három műre – egy rövidebb, költői állásfoglalásként értelmezhető bevezetőversre, egy hosszú *esszé-versre / vers-esszére* (?), valamint egy nagy lélegzetű, grandiózus prózaversre tagolódik. A három opus elkülönül, ugyanakkor egymásra előre- és visszautalva szerves egészet alkot. Azt gondolom, a művek úgy közelíthetők a lehető legpontosabban, összetett, többretegű mondandójuk úgy fejthető fel, ha a három tematikus egység, a *Szívközépből ekeék*, a *Paraxial paradigms* (*Paraxiális paradigmák*), valamint az *Update or Death* olvasatát külön-külön tárgyaljuk.

Szívközépből ekeék

A kötet első, a másik két bennfoglalt alkotáshoz képest rövid, mindössze egyetlen oldalt elfoglaló verse a *Szívközépből ekeék* címet viseli. A költemény három hétsoros strófából áll – melyeknek csupán az utolsó sorai különböznek, s tulajdonképpen nem egyéb, mint a művészek / értelmiségiek, mondhatni a mindenkori, még meg nem félemlített – és / vagy vesztegetett – *írastudók* nevében szót emelő beszélő proklamációja azok ellen, akik a világ gazdaságait és politikai folyamatait a háttérből irányítják. Mivel az ismétlés e költeményben szándékos alakzat, elég csupán, ha a vers utolsó szakaszát idézzük:

„ **TI : a : „szent” – NÖVEKEDÉS**
- nemtői - / ... – gátlástalan – ... – diktatúrájának
fanatikusbornírt **szószólói** multimilliomosmassmurderer **apostolai**
: ... amíg – ... – még – ... – nem – ... – késő ... :
hamvukbaholtírásainkpernyéjéti sféljétek
: **HERÓDESFATTYAK** :
rettegjétek jelenlétünk mindhárom vetületét ”

A szöveg szinte hihetetlenül [mondhatni már-már önsorsrontó módon] őszinte kirohanás a globalista-kapitalista szisztéma ellen, *megszólítva a világot*, s az azt irányító – s ez nem csupán az Ő magában álló szubjektív véleménye – voluntarista érinthetetleneket, azaz, e látszólag titokzatos csoportot, egyszerűen néven nevezve a multi- és transznacionális cégek felett rendelkező, méltán nem éppen humanizmusukról híres tőkéseket, akiknek kezében a világgazdaság profitjának jelentős része összpontosul.

A lírai beszélő a **HERÓDESFATTYAK**nak tituláltakat egyenesen az azoktól való rettegésre szólítja fel, akik sem pénzzel, sem fenyegetéssel nem vehe-

tőek rá, hogy hallgassanak -, hogy elhallgassák a tényeket a minket körülölelő, szorongató *problémákról*, a globalizációs folyamatok miérettjeiről-mibenlétéről, s kiváltképp arról, hogy sokmilliárdnyi vére-verítéke, szenvedése árán a *kiválasztott*-kevesek pazarul, fényűzően élhetnek-élnek.

Bíró József a semmilyen körülmények között meg nem alkuvás *poétikáját* fogalmazza meg e *nyitányban*, – hatalmas átütőerővel. A vers üzenete szerint az *írástudók* semmilyen körülmények közepette sem válhatnak *érdekeltekké*, kötelességük az igazságot, kizárólag a kérlelhetetlen igazságot írni, figyelmeztetve embertársaikat a rájuk leselkedő veszélyekre.

Ebbéli hivatásukban sem politikai, sem egyéb hatalom nem tántoríthatja el őket, s adott esetben még akkor is ki kell állniuk másíthatatlan elveik mellett, ha ezzel akár szeretteiket vagy önnön létezésüket sodorják veszélybe. Kíméletlen, sokkolónak szánt és valóban sokkoló költői bevezetés, habár csupán rövidke előjáték két sokkal hosszabb, nagyobb volumenű, *ugyanazt* a problémakört más-más nézőpontokból körüljáró alkotáshoz.

Paraxial paradigms

Az *esszé-vers*nek bármelyik passzusát idézhetnénk, mert miként arra a költő már az alcímben felhívja a figyelmet, (vö.) szándéka szerint egyszerűsített *beszédmódban* kíván megszólalni. Ám úgy gondoljuk, az alábbiak a legtalálhatóbb részletek, amelyek jól összegzik e műfajilag meglehetősen nehezen *megfogható* (a szerző meghatározása szerint: két rendhagyó mini – *esszé* egybeszerkesztve, de kritikusként inkább egy kitüntetetten figyelmünkre méltó, nagy költői talentummal megírt *társadalomfilozófiai esszé-vers*ként aposztrofáljuk) opus dikcióját:

„ ... a művészek ... - (ha nem – tudták – is – tudatosan -, hogy valójában mit) - ... **megorrintották** ... - *már évszázada múlt* - ... megéreztek a veszélyt ... a **XIX.** – évszázad vége felé ... ez a „ *rá – ismerés* ” ... hívta – életre ... s hosszú időre ... a *nagyérdemű – publikum* érdeklődésének középpontjába helyezte... - **pl.** - ... az ... - **ún.** - ... *izmusokat* ... a különböző művészeti műfajok **alkalmas – instrumentumait** arra használták / használják ma is ... az elhivatott alkotók -, hogy felhívják a figyelmet ... a *kataklizma* hamaros – bekövetkeztére ... ezért **tapasztalható** ... földkerekség – szerte „ *margóra* – tétetnek ” ... kiszoríthatnak ... a médiá(k)ból *száműzetnek – száműzetetnek* ... az önállóan – gondolkodó ... **rátermett** ... *predestinált – értelmiségiek* ... a mindjobban teret – nyerő ... a *felületeket* ... *hovatovább* ... *kitöltő és betöltő* ... - *kitölttető – betölttető* - ... *hatalma(so)k – kebelbeljei* ... „ *hitelesítenek* ” kit – kit ... aki a *postmodern* avagy a *globálliberalizációs* – ukáz – *nótáit – fújja* ... - **ill.** - ... *fúvattatja* ... legyen az orvosprofesszor ... *gazdálkodó* ... *fapados* – oktató ... művész ... - **etc.** - ... ezek után négy *reménytelenség* adódik a humanista számára ... : éhen – pusztul ... *betagozódik a* ... s ha nem ... öngyilkos lesz ... avagy ... : **kiiktatják** : ... mint a *diktált* – (*t*) *rend előre* – (?) – *haladásának közveszélyes* – kerékkötőjét ... ”

A vers felismerő-tudása értelmében a globalizáció, a háttérben meghúzódó érdekérvényesítő árnyékhatalom [– folytatva a *Szívközépből ekeék* gondolatiságát –] elsődleges ellenei tehát nem mások, mint a: *meg-nem-vásárolhatók* – (!) – *meg-nem-félemlíthetők* – (!) –, – az értékelvűség, a szólásszabadság elkötelezettjei. Ők *kitapintható* kiszolgáltatottságuk ellenére, habozás, riadalom, pánik nélkül lerántják az álcát **azok [nem jellemzően karitatív]** tevékenységéről, akik emez *kellemetlenségek* előidézői, haszonélvezői.

Az esszé valamint a vers műfaji határterületén ellensúlyozva a *Paraxial paradigms* [angol címe által ugyancsak utalva a **globalizálódó világ, az üzleti és politikai élet lingua francájára**] egyszerre közöl explicit álláspontot, referálva korunk társadalmakat átalakító jelenségeire és használja a költészet teljes eszköztárát, így retorikailag még erősebbé téve, valamint esztétikailag magas szintre emelve a megfogalmazandó tartalmakat. Olyan irodalmi alkotásról *beszélünk*, amely egyszerre olvasható filozófiai és lírai műként, alátámasztva ama régi premisszát, amely szerint irodalom és filozófia [jelen esetben konkrétan **társadalom- és gazdaságfilozófia**] elválaszthatatlanok, közöttük pedig nem valamiféle jól kitapintható határ, sokkal inkább folyamatos kölcsönhatás áll fenn.

Olyan *paradigmákról* kerül szó, amelyek előbb-utóbb okvetlenül visszafordíthatatlan hatásokba torkollanak, mindennemű, a következményeket elfedni hivatott kommunikációs trükkök, mutatványok ellenére. Az *esszévers* tanúsága szerint a posztmodernitás programosan súlykolt *értékpluralizmusa* semmi egyéb, mint [tradicionalis **erényeinket, tudásainkat**] annihiláló, távolhomályba taszító megtevesztés. Továbbgondolva, azt a *jól kivehető* szándékot szintén hathatósan szolgálják ezen *cseles* technikák, hogy megszüntessék a képviselési-közéleti költői és / vagy az egyéb művészeti megszólalások legitimitását, mondván, e beszédmódok ideje lejárt, hiszen a világban immár, az oly régen vágyott korlátlan szabadság az úr, így az ezt-azt-tudóknak, s más egyéb csepürágóknak okafogyottá lett bárkiket és / vagy *bármit* képviselniük. A globalizálódó társadalmak háttérfolyamatait irányító üres frázisokkal, továbbá a szabadság illúziójának fenntartásával igyekeznek *befogni* a kiszolgáltatott, információdeficités tömegek szemét és fülét, egyúttal a társadalmi megbecsülés egzisztenciális peremére szorítván azokat, akik nem restek szót emelni, kiállni a kénytetett-rend megváltoztathatatlansága ellen. Bíró József költői beszélője a manapság is kikezdehetetlenül aktuális [egy, a számára éppen a lehető legaktuálisabb] Radnóti Miklós-idézzel zárja e szöveget:

„ A lélek egyre többet elvisel,
holtak között hallgatag ballagok,
újszülött rémek s hitek kísérnek
és a vándorlófényű csillagok. ”

A posztmodern kor embere számára olybá tűnhet, az *írást-tudók* felelőssége immár a múlté, s tulajdonképpen senki sem felelős semmiért, – hiszen az írá-

nyitott-médiából a világ minden táján ez az üzenet árad – [természetesen nem véletlenül!] az esszévers jelentése szerint azonban a helyzet alighanem fordított: soha nem volt akkora felelőssége a hivatottnak, mint éppen most, a 2010-es évek mindennemű identitásukat felszámolni készülő időszakában. A mára hajdani közelmúltban, az akkoron már kézzelfoghatóan-tapasztalható mutatja, sokkal nagyobb a veszély, mint eleddig bármikor. Nem csupán egy-egy ország illetve kontinens polgárainak jövőjéről, immáron az emberiség távlatos lét-és-éleiről van szó.

A mű, retorikai szerkezetét tekintve megállíthatatlanul hömpölygő, az avantgárd poétikai hagyományok által felkínált eszköztárat [szerzőnkre egyéb munkáiban is jellemző módon] következetesen, a lehetőségek-adta-végletekig-kihasznló remeklése, – majd észrevétlenül fordul át a kötet harmadik, még nagyobb volumenű, némileg hasonló retorikai struktúrák mentén szerveződő hosszúversébe, az *Update or Death* című szövegbe.

Update or Death

A háromosztatú kötetet az *Update or Death* [a globalista berendezkedés világnyelvére utalva ugyancsak angol] – szabad(os) magyar fordításban talán – *Termelés / fejlődés vagy halál* című monumentális poéma zárja. A költői-beszélő ezúttal meglepő gesztusra szánja el magát – ironikus, ugyanakkor halálosan komoly regiszterben, a világgazdaságot uraló érinthetetlenek, a mindenek és mindenkik felett rendelkező, bűneikért felelősségre nem vonható nemzetközi pénzarisztokrácia guruinak elkötelezett szószólójaként nyilatkozik meg többes szám első személyben. A verset olvashatjuk úgy, mint ezen kivételezettek proklamációját azt illetően, mit is terveznek a világgal – mint olyannal – profitjuk maximalizálása érdekében, milyen gazdasági és társadalmi átszervezések zajlanak és valósulnak a jövőben csupán azért, hogy az emberiség e nagyon szűk, amúgy is tehetős rétege további pénzforrások, erőforrások felett rendelkezessen. Ironikus kifigurázása-e ez a glóbusz pénzarisztokráciájának, esetleg inkább [– természetesen az ironikus olvasat ettől még korántsem sikkad el –] valamiféle költői oknyomozás, *horribile dictu*, tényfeltárás?

A szöveg helyenként vállaltan sarkít, egyszerűsít ugyan, de konkrétan rávilágít, – gyötrő igazságtalanságokkal, erkölcstelenségekkel terhelt kiszolgáltatottságban élnek a tömegek, úgy

Magyarországon, Közép- és Kelet-Európában, amint a **FÖLDÖN** mindennütt, s immár nem sok kell hozzá, hogy a féktelen kapzsiság magát a lét létét is felfalja.

Meglátásunk szerint, az egész poéma dikcióját összefoglaló passzusokat ehelyütt szerencsés idéznünk a grandiózus mesterműből:

„ ... komplexitásában áttekintve / bölcsen megfontoltuk a visszhangot / nagy felháborodást kiváltó bűncselekmények számának növelését / **while one hopes one's happiness is lost** : így a majoritás nyilván követelni fogja biztonsága – reményében a látványosabb rendőri / az erőteljesebb titkosszolgálati jelenlétet

- [e - rős't ... vi - gyáz - za - ... (!) ...
- ... ha már ... könnye is ... kifogy -
: ma - ... - hol - nap ... : öl - ni ... (!)] -

a territóriumokat minden eszközzel megakadályozzuk prosperáló gazdasági ágazataik független korszerűsítésében ahogy energia / monetáris szektor / mezőgazdaság / high tech : az említetteket sürgősséggel kivonjuk helyi – felügyeletük alól haladéktalanul / soron kívül / prompt ellenőrzésünk alá helyezzük

- [e - rős't ... vi - gyáz - za - ... (!) ...
- ... ha már ... könnye is ... kifogy -
: ma - ... - hol - nap ... : öl - ni ... (!)] -

hozzá még / ahol csak lehetséges / a humán munkaerőt általunk gyártott robotokkal / computerekkel helyettesítjük megszámlálhatatlan adatbázist építünk ki / működtetünk : **under strict secrecy!** a bűnmegelőzés – bűnüldözés hatékonyságának fokozásával magyarazzuk a plebsznek

- [e - rős't ... vi - gyáz - za - ... (!) ...
- ... ha már ... könnye is ... kifogy -
: ma - ... - hol - nap ... : öl - ni ... (!)] - ... ”

A világ uralásán, egymás között való felosztásán, a népek feje felett afféle félistenként, a jövőt meghatározó döntések meghozatalának szándéknyilvánításán túl, a többes szám első személyben beszélő, erős hangsúlyt helyez a megtévesztés megszervezésére. Lásd: a média javarészt csupán a „**valódit**” mondja, jóformán kizárólag csak azt, amit a potenciális áldozatok többsége hallani akar. A lírai beszélő ama vétkesek bőrébe bújik, akiket bírál.

Felvetődik, mennyire lehet hiteles ez a társadalomfilozófiai szereplőre úgy, hogy a költői beszélő azon tettesek *szájával szól*, akik amúgy komoly hangsúlyt

fektetnek a hallgatásra. Helyettük tesz már-már *közvetlen vallomást*, helyettük, akik tevékenységüket / *merényeiket* a világ előtt váltig tagadják. Autentikus-e így módon a szembesítés az „*igazat*” feltárásának költői szándéka? Úgy gondolom, igen, a vers ereje, hitelessége, a szereplő szándékolt túlzásai ellenére sem válik kérdésessé. A szöveg nem valami zavaros összeesküvés-elméletet vagy ködös *költői víziót* fogalmaz meg, ugyanis a tárgyalt tendenciák anélkül is láthatóak a globalizálódó társadalmakban, hogy különösebb szakértelmet kívánó elmélyültséggel kellene kutakodnunk –, a referenciális olvasat lehetőségét *kerekperek* föl-vállalva, egyszerűen tudnivalókat közöl, – s gúnyájukba bújván, implicit módon vádolja meg a felelősöket.

Ami azt illeti, a háttér folyamatok poétikus fölvázolása mellett a szövegből kiolvasható egy, az emberiség jövőjére vonatkozó, nem éppen pozitív jóslat is, amely nem más, mint az ellenutópia klasszikus példája. Kék bolygónk *tarra zsigerelése*, a munkaerejüket éhbérbeadók tömegeinek lenullázó-elszegényítése, egzisztenciális ellehetetlenítése beláthatatlan mértékű, visszafordíthatatlan következményekkel járó kataklizmát eredményezhet. – [a *forradalmi* összeomlástól „*világlík* majd *agyunk*”] – Kemény költői ítékezés ez, mely szerint *egyeseknek* a pillanatnyi [*nem csekély*] pénzügyi haszon előbbre való az emberiség jövőjénél. A többes szám első személyben megnyilatkozó lírai beszélő természetesen itt is megismétli ama súlyos állítást, ezúttal pusztán más szemzőből, a korábban egyes szám első személyben megnevezett *érintheletlenek* saját nézőpontját mímelve, hogy aki a globalizációs folyamatok vagy a versben megjelöltek érdekeinek útjába áll bármilyen módon is, azt *elsőben* megkísérlik szelíden korrumpálni, amennyiben pedig az egyéb, felemlített módszerek sem győzik meg, s *nem hajlik a jó szóra*, ellehetetlenítik és / vagy végérvényesen eltüntetik az útból.

Bizonyal a záró-sorok a legijesztőbbek és legkíméletlenebbek:

„ **furthermore!** / akik nem feltétlen odaadással szolgálják érdekeinket veszélyeztetik az uzsoracivilizációs think tank WORLDGOVERNMENT kialakítását „ *que le coeur de l'homme est creux et plein d'ordure* ”

• megkíséreljük korrumpálni / *másodjára* / megbélyegezzük – megalázzuk **ám ha próbálkozásaink mégsem visznek sikerre / kevésnek bizonyulnak**

• „ **mop life up as fast as it dribbles away** ”

Bíró József pontosan tudja, mit miért és hogyan ír le, – az alkalmankénti direkt költői nagyítások, majd leegyszerűsítések, sohasem öncélúak. Esetünkben hathatósan járulnak hozzá, hogy még nagyobb, az olvasó által várhatóan átütőbb nyelvi-esztétikai erővel és erudícióval *mondassék ki az igazság* a maga szomorú, – borzalmas valójában.

Összegző megjegyzések

A szöveghármasság teljes retorikai kört ír le, – Bíró József költői beszélője alaposan, részleteiben elemzi, pontról pontra tapogatja ki a globalizációs direktívák veszélyzónáit, kíméletlenül rámutat a rendszer(ek) mögött meghúzódó haszonérdek(ek)re. Mindezeket túl élethűen *lefesti*, a mindenkor olvasó elé tárja, mi zajlik, mi következhet, mi fog bekövetkezni, ha és amennyiben e *programot* nem váltják ki, s meg nem változtatják gyökeresen az egészen közeli jövőben.

Ez hát a paravánok mögötti, a minden látható dolgok háttérében meghúzódó (árnyék)világ. Ez *az*, ami mindent és mindenkit bábuként mozgat *posztmodern* korunkban.

A *Backstage*-kötet jelentősége, újdonsága abban áll, hogy egyáltalán nem veszi figyelembe a kortárs magyar irodalmi trendeket, nem akar megfelelni semmiféle elvárásnak, – nem is teszi. Miként azt már a bevezetőben megjegyeztük, jóval túlmutat a jelen közéleti-politikai költészeti megnyilvánulásain is, – (elég, ha példának okáért Erdős Virág, Kemény István vagy Térey János némileg hasonló tematikájú, a közelmúltban megjelent verseire, illetve köteteire gondolunk) – hiszen közel sem csupán napjaink magyar viszonyairól gondolkodik, leírva-bíráva azokat. Messzemenően egyetemesebb és grandiózusabb, az egész emberiségre reátestált újcivilizáció triviális visszasságait elemzi, rámutatván azok tűrhetetlen mivoltára. Vizsgálja az inspirációkat, a *nemtelen* rendszer háttér folyamatait. Nem csupán deskriptív módon közöl tényeket, de figyelmeztet is. Számos szöveghelyen fenntartja az esetenkénti referenciális olvasatok lehetőségét, – továbbá, mintegy *meta-irodalmi* nézőpontból még arra is reflektál, mi végre –, hogy mesterségesen háttérbeszorítottá lett a képviselési-közéleti művészi megszólalási mód. Milyen okok, célirányos érdekek áll(hat)nak a háttérben, hogy ezt a jeles hagyományai okán, ismerhetően sok évezredes magatartásformát direkt elavultnak, érvénytelennek, marginálisnak aposztrofálják. Rámutat az *írástudók* – [Julien Benda után nevezzük Őket továbbra is így] – felelősségére, amely nemhogy megszűnt volna létezni, nemhogy okafogyottá vált volna, hanem sokkal irdatlanabb teher nehezedik a vállukra, mint valaha, akár belátják, akár a homokba dugják a fejüket, netán korrumpálódnak, és *bölcsen* hallgatnak arról, amiről hivatásbeli szent kötelességük lenne mindegyre többször és többet *nyilatkozniuk*.

Így aztán empirikus tudásunk birtokában, teljes bizonyossággal, óvatoskodás, kertelés nélkül, tárgyyszerűen, tárgyilagosan (!) megállapíthatjuk, Bíró József költészete minden egyes tekintetben jelentősen, látványosan felülmúlja a fentebb említett, *suta mozdulataikért is* kalapot lengetve, harsány csinnadrattával ünnepelet, ünnepelelő költők teljesítményeit.

Csak erősen remélhetjük, hogy e három nagy volumenű, – a mindünket körülölelő, látszólag megfoghatatlan / megnevezhetetlen háttér folyamatokra reflektáló, ugyanakkor a totális, teljes összeomlást megelőzendő, a nyilvánvaló-

an-közelítő tragikus beteljesedésre figyelmeztető költői proklamációként és analitikus igénnyel megírt, poétikus elemzéseként olvasható szövegeknek még lesz folytatása Bíró József, a magyar (neo-)avantgárd költészet kiválósága részéről, hiszen oly' korban élünk, melyben az ilyes gondolkodói, művészi megszólalások explicit valóságreflexiója egyre szükségszerűbbé, mindinkább elkerülhetetlenné válik.

A szenvedés rejtjelei és spiritualitása

Bíró József *Kontextus* című verseskötetéről

Bíró József *Kontextus* című verseskötete** olyan szokatlan kortárs magyar költészeti vállalkozás, mely híven folytatja eddigi költeményformálási törekvéseit, ugyanakkor új perspektívákat is megnyit mind a szerző életművén belül, mind pedig a kortárs magyar líra különböző irányzatai között.

A *Kontextus* versei szigorúan szerkesztett, végtelenített struktúrát mutató, alapvetően kombinatorikus elvek szerint működő költemények, melyek nem csupán a textuális jelentés szintjén, hanem egy elvontabb, asszociációs *mezőben* is értelmezhetőek.

Továbbá az opusok igen nagymértékben a zenei szerkesztettség jeleit mutatják. Strukturálisan a következőképpen leírható, ennek pedig az értelmezés szempontjából is nagy jelentősége van: a mű egy hétsoros, (**előhang**) címet viselő verssel indul, ezt követi három darab, egyenként 36 soros **VISSZHANG** című költemény, egy darab, a visszhang anagrammájaként megcímzett (**gnahzsiv**) jelölésű vers, mely 21 sor terjedelmű, végül az első tematikus egységet egy (**visszhangváltás**) című hétsoros, rövid vers zárja. A kötet második, és egyúttal központi tematikus egysége egy három színre osztott, **MINAMOSOGNO** címet viselő versciklus, műfajmegjelölése szerint *rendhagyó mini-opera*, melynek első színe három **VIVACE** és egy (**furioso**) megjelölésű, második színe **PARLANDO** és egy (**furioso**) megjelölésű, harmadik színe pedig három **RUBATO** és egy (**furioso**) megjelölésű versből, kvázi zenei tételből áll. A **VIVACE**, a **PARLANDO** és a **RUBATO** tételek mindig 21 sorból, a (**furioso**) tételek pedig mindig 9 sorból állnak. A harmadik tematikus egység újra a hétsoros, (**előhang**) címzésű verssel kezdődik, ezt követi három, ezúttal kétszer 6 sorból álló **VISSZHANG** egy 18 soros (**gnahzsiv**), majd egy 7 soros (**visszhangváltás**), ugyanez a struktúra pedig megismétlődik még kétszer, csak éppen egyik alkalommal három darab 4 + 4 + 1 sor szerkezetű kilencsoros, majd végül egy 2 + 1 sor szerkezetű háromsoros **VISSZHANG** jelölésű verssel, illetve egyszer egy 12 sorból, egyszer pedig egy 9 sorból álló (**gnahzsiv**) jelölésű költeménnyel. A különböző, ugyancsak zenei tételek módjára ismétlődő versek terjedelme tehát a kötet vége felé haladva egyre csökken.

Ez volna hát röviden és nagy vonalakban a kötet strukturális leírása, az pedig még e pár mondatnyi ismertetésből is látszik, hogy a mű alapvetően a hármas számrendszerre épül. A hármas számrendszer pedig abban is megnyilvánul, hogy a verssorok szinte kivétel nélkül három szóból állnak (néhány esetben csupán két szó egy verssor, többek között a 7-es, a 8-as és a 9-es visszhang-versek négysoros strófaiknak második soraiban), s e szavak között az esetek többségében

** Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Kontextus*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2014

nincsen szintaktikai kapcsolat, vagy csupán nagyon laza, hanem sokkal inkább asszociációs egységeket alkotnak egymással, az általuk rejtett jelenség megfejtése és / vagy megkonstruálása pedig az olvasó feladata.

A kötet központi egysége, kétségtelenül a **MINAMOSOGNO** című opera, az (**előhang**), a **VISSZHANG**, a (**gnahzssiv**) és a (**viSSHangváltás**) megjelölésű, kombinatorikusan ismétlődő sorokat tartalmazó versek lényegében csupán ennek felvezetését és kiegészítését szolgálják – mondhatjuk, a szerző *körülírta* a kötet központi egységét, hiszen a **MINAMOSOGNO** egyébként önálló, bibliofil kiadású kis könyv formájában is megjelent nemrégiben magyar és német nyelven is a Hochroth Kiadó gondozásában^{***}. Lényegben tehát a teljes *Kontextus* – kötet ennek a zenei szerkesztettségre épülő versciklusnak a kiterjesztése előre és vissza, így talán az a legjobb, ha megkíséreljük ezt értelmezni, már persze, ha e komolyan kriptikus, az értelmezésnek ellenálló sorok kiadnak valamiféle hagyományos értelemben visszaadható olvasatot. A cím értelmezése első olvasásra meglehetősen nehéz feladatnak tűnik, ám annak utánajárhatunk, hogy a szerző, a költő és performer Bíró József 2012-ben amikor másodjára járt Itáliában meghívott előadóként nemzetközi művészeti fesztiválon, sorrendben **MI**lano, **NA**poli és **MO**nza *állomásokon* lépett közönség elé. Az olasz **SOGNO** főnév jelentése magyarul *álm*, ez a címmegjelölés pedig az egész versciklus és kötet álomszerű asszociativitására utal. Az első tétel első versét az értelmezhetőség kedvéért érdemes teljes terjedelmében idéznünk:

VIVACE

(1)

munka tudja megfeleli
fél nádsíp forrás
• *gondol elhagy esküvő*
előszed hátsó igazság
szíves kivet vezető
• *felhő kivérez dallam*
szentbárány ismerős tüdő
ölében szűk pirítósszabadság
• *jut alapos agymosás*
kétségtelen eső ömlik

^{***} Hivatkozott kiadások: Bíró József, *Minamosogno (mini – opera) (magyar nyelvű kiadás)*, Budapest, Hochroth Kiadó, 2014.; Bíró József, *Minamosogno (mini – opera) (német nyelvű kiadás)*, Budapest, Hochroth Kiadó, 2014.

nincs határozott újságárus

• *simul messze alatta*
raklapok mögött vacok
fortélyos ember túlél
• *hamar szeret komolyan*
élvez kallódva természet
fekszik szutykos sivárság
• *méretre kezd mélyíteni*
akar kényes gyertyacsonk
színekben látni ország
• *olyan mosoly néha*

A hármas számrendszer fontossága a 21 sorból álló vers tipográfiájában is meglátszik, hiszen maga is három soros alegységekre tagolódik, melyek a szövegben belül zárt szemantikai struktúrákat képeznek. A versszövegek önmagukban is megállnak, de egymáshoz való viszonyuk és az általuk kiadott nagyobb egész szövegstruktúra könnyebben értelmezhető. Bár a szavak egymáshoz való viszonya első olvasásra talán nem világos, annyi mindenképpen feltűnhet a mindenkori olvasónak, hogy azok baljós, szenvedéssel teli asszociációkat hordoznak magukban. És itt válik fontossá az, miért is dedikálta Bíró József Pilinszky János emlékére a **MINAMOSOGNO** szövegét – olvasatomban elsősorban azért, mert az egész mini-opera által működtetett, a főnevek és igék szenzitív olvasása által felfejthető asszociációs rendszer Pilinszky János költészetében, főleg a költő *Apokrif* című versében megfogalmazott emberi szenvedészmény sok áttételen nyugvó, a nyelv határait feszegető, szürrealisztikus átértelmezése. A **PARLANDO** megjelölésű színben az asszociációs egységeken keresztül kifejtésre kerül az, ami a **VIVACE** három versében még csak megelölegeződik, és ahol még a szöveg, a költői beszélő (már ha van ilyen, hogy jól körülhatárolható beszélő szubjektum) még viszonylag nyugodt hangnemben szólal meg:

PARLANDO

(1)

gondol elhagy esküvő
felhő kivérez dallam
• *jut alapos agymosás*
simul messze alatta
hamar szeret komolyan
• *méretre kezd mélyíteni*

olyan mosoly néha
ragad nyirkos arany
• *rács sodrása folytonos*
nyomban három követés
frissen érkező dráma
• *ingyenes párát nyeldekkel*
néz kétségbe naponta
ünnep dúdol tenger
• *meglepő viszont tűnik*
lobog zongorás virágút
rothad kottázó káposzta
• *szakadék tűnik szélén*
sétatávolság zsírt kerül
révedve múltat szemponthoz
• *szabvány boronát fészkel*

A **PARLANDO**, bár a címben kódolt zenei utasítás szerint elméletileg nyugodtabb hangnemben kellene megszólalnia, mint a **VIVACE**-nak, mégis feszültebb, baljósabb, súlyosabb asszociációkat kelt az olvasóban, fokozza a szöveg egymáshoz látszólag lazán, ám mégis stabilan kapcsolódó szavai között megbúvó feszültséget. Végül az egészet, az egyetemes szenvedés asszociatív egységeket képező háromszavas verssorai mögött / között rejlő feszültséget a harmadik szín, a **RUBATO** tetőzi be, ott végre elszabadulhat a gyalázatról, a szenvedésről, az egész emberi egzisztencia reménytelenségéről szóló, kendőzetlen és ha nem is egyértelműsíthető, de *(át)érezhető* költői beszéd:

RUBATO

(1)

*gondol elhagy esküvő
simul messze alatta
olyan mosoly néha
nyomban három követés
néz kétségbe naponta
lobog zongorás virágút
sétatávolság zsírt kerül
felhő kivérez dallam
hamar szeret komolyan
ragad nyirkos arany*

*frissen érkező dráma
ünnep dúdol tenger
rothad kottázó káposzta
révedve múltat szemponthoz
jut alapos agy mosás
méretre kezd mélyíteni
rács sodrása folytonos
ingyenes párát nyeldekkel
meglepő viszont tűnik
szakadék sikít szélén
szabvány boronát fészkel*

A **RUBATO** megjelölésű tétel három versében a tipográfia ugyancsak igen nagy szerepet kap abban, hogyan, miként is olvassuk és értsük / érezzük a szöveget – a félkövér dőlt betűk a folyamszerűen áradó versszöveg metaforikus *hangosságát*, kiáltás jellegét erősíti és hangsúlyozza, mintha a költő / beszélő az egész emberiség szenvedése felett érzett dühének és fájdalomának adna hangot ilyen módon.

Amiként pedig a **VIVACE**, a **PARLANDO** és a **RUBATO** vershármasságok a maguk rejtjeles és áttételes, asszociációs hálók révén mégis megfejthető, fölérezhető lírai módon tudósítanak az egész emberiség valamiféle egyetemes, történetileg determinált szenvedéséről és megbotránkoznak felette, úgy a mini-opera mindhárom tételét záró, **(furioso)** megjelölést viselő, rövid, kilenc sorból álló, háromszor is változatlan formában megismétlődő költemény egy egészen konkrét és jól meghatározható gázszos történelmi eseménynek állít emléket:

(**furioso**)

ikravert festmény ismét
híján áttörés füstcsík
• *fekete ellenpont alkalom*
vágyszárny nevel időcél
kerítve felmondó értelem
• *akasztás rendel tömeges*
bőrökötés ellen szappan
kimenet illatos koponya
• *gáznemű nyomon mellett*

Kétség sem férhet hozzá, hogy a versszövegben megjelenő motívumok, a tömeges kivégzés, a gáz / elgázosítás, a fejbélövés, valamint a füstté, hamuvá vá-

lás asszociációs tartományai nem másra utalnak, mint az emberi történelem talán legszisztematikusabb és legördögibb népiértésére, a Holokauszt tragédiájára. Nem véletlen a könyv 2014-es, a Holokauszt hetvenedik évfordulójának évében való megjelenése sem. A versciklus Pilinszky János emlékének ajánlása ismételen nem véletlen, hiszen Pilinszky, bár maga nem volt zsidó és így a Holokauszt áldozata sem, alapvetően mégis a második világháború, a borzalmak, az egyetemes, az egész emberiséget érintő, feldolgozhatatlan trauma lírai krónikása a XX. század magyar irodalomtörténetében. A (**furioso**) – t olvasva eszünkbe juthat, már a szintakszis szintjén látszólag össze nem tartozó, mégis gondosan egymás mellé válogatott szavakat olvasva, **szükségszerűen eszünkbe kell, hogy jusson** a koncentrációs táborok világa, az ártatlanul internált, kényszermunkára elhurcolt és legtöbbször halálba küldött emberek szenvedése, a tömeges és jól szervezett népiértés a hagyományos nyelv szavaival egész egyszerűen elmondhatatlan borzalmak. A vers voltaképpen nem tesz mást, mint Pilinszky János *Harmadnapon* című kötetének *Egy KZ-láger falára* című ciklusának erősen, szinte már-már a végtelékig tömörített, avantgárd, a nyelv határait feszegető átértelmezéseként olvastatja magát. Az emberiség általános perspektívából láttatott és rejtjelesen elmondott szenvedésének története kiegészül az egy adott, mindenki által ismert, a hétköznapi nyelv szavaival mégis elmondhatatlannak és elbeszélhetetlennek bizonyuló konkrét történelmi eseményről való lírai megemlékezés-sel, a megáradt folyóként hömpölygő, a kombinatorikus szerkesztés okán végtelesenítettnak ható költői szöveg beszélője pedig mindenkiért szót emel, aki valaha szenvedett és szenvedni fog. Az egész alkotás nem más, mint Pilinszky János költészete bizonyos darabjainak (elsősorban az *Apokrif*, *A francia fogoly* és a *Ravensbrücki passió* című korszakos versek) szürrealisztikus avantgárd parafrázisa, mely az ember elhagyatottságáról, kiszolgáltatottságáról és nyomorúságáról ad számot, ám teszi ezt sokkal elvontabb és rétegzettebb szinten, az értelem helyett sokkal inkább az érzelmet helyezve előtérbe, mint Pilinszky paradigmaticus versei. A Pilinszky-líra eme szokatlan, szürrealisztikus, intertextuális redukciója egyébiránt nem csupán a **MINAMOSOGNO** című operalibrettón, hanem a kötet egészén végigkövethető, ez pedig főleg a **VISSZHANG** jelzésű versek csökkenő terjedelmén követhető végig. Pilinszky János, Ingeborg Bachmann, Nelly Sachs vagy éppenséggel Paul Celan, a második világháború utáni költőnemzedék kiemelkedő tagjainak nyomán járva a *Kontextus* versei is egyre inkább az elhallgatás felé tendálnak, azt implikálva, hogy a maguk szélsőségesen sűrített módján arról kísérelnek meg szólni, amiről egyébként *nem lehet*.

Miként azt már említettem, a szöveget nem egyszerű feladat, sőt, talán nem is egészen lehetséges tudatosan érteni és értelmezni, és az említett, meglehetősen általános, vagy legalábbis az általánosba és általánosításba hajló olvasaton túl valamiféle stabilan körülhatárolható, értekező prózában elmondható jelentést tulajdonítani neki. Szerencsésebb, ha arról beszélünk, hogy a szenzitív olvasó képes lehet *földrezeni* a szöveget, ráérezni a gondosan egymás mellé kompo-

nált szavak és hármas szókapcsolatok asszociációs töltetere, az egymásba nem a szintakszis, sokkal inkább a lexikális jelentések közötti asszociációs kapcsolatok révén kialakuló szóháló mögött megbúvó, összetett költői üzenetre. Mindehhez persze, miként a kódolt, rejtjelezett, asszociatív avantgárd költői szövegek esetén szinte mindig, hangsúlyozottan-határozott olvasói-befogadói szándék is szükségeltetik. Mondhatnánk, a *Kontextus* vers – együttese kimondottan olyan művészi – lírai – együttes, mely az indirekt, sejtetett jelentéstartamokon túl, olvassa és értelmezi önmagát.

Amennyiben a hármas egységekké összeálló verssorok mikrostruktúráját vesszük szemügyre, úgy láthatóvá válik, hogy a szavak névelő, kötőszó és esetragok nélkül állnak egymás mellett, ez pedig nagyban kitágítja az olvasó lehetőségeit azt illetően, milyen szintaktikai kapcsolatot kísérel meg elméjében hozzájuk rendelni. Bár van egyfajta dekódolható üzenet, a könyv, mint nyelvi műalkotás alapvetően mégis deklaráltan magas szintű, komplex művészi szövegeket tartalmazó lírai mű, melynek célközönsége nem annyira az átlagolvasó, már ha az korunk posztmodern magyar társadalmában egyáltalán még létezik, hanem egy szűk, szenzitív, értelmiségi olvasói réteg. Bár a Bíró József költészetére jellemző képviseleti beszédmód természetesen itt is megjelenik, hiszen a költő az egész emberiségért emel szót a maga kriptikus nyelvi eszköztárával, ez a szerző korábbi, a tradicionális nyelvi befogadást általában lehetővé tevő, és inkább a tipográfiával játszó, semmint a szintaktikai kapcsolatokat felszámolni kívánó költészeti alkotásaihoz képest szokatlanul, szélsőségesen artisztikus formában nyilvánul meg, a magyar, és egyáltalán az emberi nyelv határait feszegetve, át – átcsúszva a szövegek szerkesztettsége és zenei utalásrendszere révén a zene médiumának birodalmába, valamint a nyelvileg nehezen rekonstruálható asszociációs hálók következtében az álom valóságon túli tartományába.

A *sogno* – *álom* címmegjelölésnek igen nagy jelentősége van, hiszen a három-három szóból álló tematikus egységek a szavak közötti igen laza, mégsem esetleges kapcsolattal együtt, vagy éppenséggel annak ellenére erős képi töltéssel bírnak. A szövegekre alapvetően szürrealisztikus látásmód jellemző, így nem véletlen a kötet mottójául választott Blaise Cendrars-idézet sem: „**Mindenki naplementéről beszél.**” Olvasatomban a költő itt nem másra utal, mint hogy az avantgárd hagyomány, azon belül is a francia lírikus által képviselt, egymással igen szoros összefüggésben lévő irodalmi paradigmák, a szürrealizmus, az expresszionizmus és a dadaizmus irodalomevolúciós szempontból korántsem nyilváníthatók zsákutcának, meghaladott irányzatoknak, és bár egy időben szokás volt az avantgárd hagyomány(ok) végéről / körben forgásáról beszélni és írni, ez az irodalmi beszédmód továbbra is működő- és fejlődőképes, miként azt egyébként a kortárs magyar líra kontextusában Papp Tibor, Bíró József, Székely Endre, Gécsi János, vagy a fiatalabb nemzedék tagjai közül mondjuk Kabai Lóránt termékeny és korántsem lezártnak tekinthető munkássága is bizonyítja. A *Kontextus* a maga bonyolult asszociációs struktúrájával és álomszerű szürrea-

lizmusával egyúttal üzenet azoknak is, akik az avantgárdot, azon belül is a kortárs magyar avantgárd irodalmat temetnék. A kötet verseiben fellelhető nyelvi szürrealizmus a képi szürrealizmussal szemben dinamikus, nem pedig statikus, rögzített, hiszen a nyelvi műalkotásnak szükségképpen időbeli dimenziója (az elolvasás / elmondás / meghallgatás ideje), kiterjedése is van. Ez a látszólagos ellentmondás oly módon oldható fel, hogy a *Kontextus* – kötet versei lényegében ugyanolyan asszociációs rendszerekre és (szó)képekre, valamint álomszerű asszociativitásra épül, mint példának okáért a festészet képi szürrealizmusa. A festészet és a költészet a szavak által leképezett háló révén meglehetősen rokon vonásokat mutat. A kötet versszövegeinek megértése hasonlóan fokozatos, több fázisból álló, intuitív módon mehet végbe, miként egy képzőművészeti, vizuális műalkotás befogadása annak hosszas, meditatív, elmélyült nézése során. Bíró József költészetének intenciója szerint a szóképek szintjén is a látványok, a vizuális képzettársítások dominálnak. Mindehhez persze hozzátartozik, hogy a magyar avantgárd irodalomban a vizuális képzettársításoknak a textus pusztán nyelvi szintjén (a képversek és montázsok természetesen nem sorolandók ide) viszonylag kevés hagyománya van, Bíró József versszövegeiben pedig egy olyan, mondhatni *újszürrealista* világ jön létre, mely a magyar irodalom történetében előzmény nélküli. A szövegek nyelvi redukciója nem egészen tekinthető azonosnak a szavak egymás mellé komponálásából fakadó asszociációs redukcióval, hiszen a nyelvi minimalizmus a versek / verssorok terjedelme szintjén nem azonos a bennük kódolt tartalmak tömörítésével, redukciójával, ez a félig nyelvi, a szavak asszociációs kapcsolódása révén azonban részben képi tömörítés pedig egy ponton átfordul a szürrealizmus képiségébe, a nyelvi tömörség pedig a befogadás során a szövegekben burjánzó képiséget erősíti. Az olvasó által dekódolandó üzenet, mondanivaló végül is az asszociációs hálók által létrehozott vizuális természetű költői képekhez viszonyul, nem pedig fordítva, ily módon a lírai szöveg által generált képi tartalmak elsődlegessé válnak. Habár ez nyilvánvalóan teoretikus viták tárgyát képezheti és a művészetelméleti diskurzusban természetesen képezi is, Bíró József e verseskötetében művészként elsősorban a képi gondolkodásmód mellett foglal állást, a versszövegek sugalmazása szerint pedig a kép valamilyen módon megelőzi a nyelvet.

A kötetben nagyon erősen jelen van a művészi önreflexió. Az értelmezés lehetőségének mérlegelésekor figyelembe kell és illik vennünk, hogy Bíró József nem csupán költő, hanem avantgárd alkatiságának megfelelően egyúttal performer, képzőművész, illetve működött filmesként is, ezen összművészeti jártasságából és elkötelezettségéből adódóan, megítélésem szerint a szürrealizmus mind a képi, mind az irodalmi, mind pedig a színházi / performance szinten való megnyilvánulási formái esetén ugyanaz a művészeti hatás- és mechanizmus kell, hogy működjön. A *MINAMOSOGNO* műfaji megjelölése szerint mini-opera, tehát megzenésítésre és / vagy szóbeli, hangzó, színpadi előadásra szánt mű, mely csak a verseskötetben, a könyv médiumán keresztül van jelen

és mutatkozik meg pusztán nyelvi és pusztán írott / nyomtatott irodalmi műként, de a szerző intenciója szerint akár több művészeti ág ötvözésével együtt is *érvényes*. A társművészetek közül a képiség révén a képzőművészet mellett az opera, és persze a teljes kötet egyik legfontosabb szövegszervező eleme a zene, a zenei szerkesztettség, az arra történő erős és minden kétséget kizáróan művésziileg indokolt rájátszás. A kötet szigorú, kombinatorikus jellegű matematikai szerkesztettsége látszólag csupán egy morfológiai-strukturális tulajdonság, ám ha figyelembe vesszük, hogy a *Kontextus* versei ugye deklaráltan zenei formákat imitálnak – és alapvetően matematikai sémák szerint építkeznek, ez az igen magas fokú technikai precizitás is indokoltá válik. A zenének igen fontos tulajdonsága példának okáért, hogy a nyelvvel ellentétben nincsenek benne jelen az elemek között kötelező jelleggel szemantikai vagy szintaktikai kapcsolatok, de a zeneművek egyes elemei mégis szintagmatikus szerkezetekkel írhatók le a legpontosabban. Ugyanez az állítás érvényes lehet Bíró József verseinek asszociációs kapcsolatok által összefűzött, három szóból álló verssoraira is.

A *Kontextus* a kortárs magyar avantgárd irodalom jelentékeny, érdekes és kiváltképpen értékes alkotása. Bíró József amellett, hogy szervesen folytatja a magyar és a világirodalmi avantgárd tradíciót és töretlenül a másokért való költői beszéd, a szólni nem tudóért való szólás és a velük való közösségvállalás, azaz a képviselési beszédmód jegyében nyilvánul meg verseiben, művét a tőle elidegeníthetetlen humanizmus és spiritualizmus hatja át, ám egyúttal merész irányultságú művészi önreflexióba hajló kísérletezést is folytat.

A kötet verseiben jelen van, kiolvasható belőlük a körülhatárolható tartalom, üzenet, ám mindez mégis leginkább az emócióra, az olvasói meg- / és beleérzésre alapoz. A kötetet egyszerre jellemzi a hagyományörzés, a **hagyományteremtés** és a / hagyományátértelmezés intenciója. Asszociatív költői üzenetekbe párolt jelentést kapunk az emberi nem egyetemes, megváltoztathatatlan, végzet-szerű szenvedéséről, mint történelmi szükségszerűségről, azonban mindez nagyon erős, már-már teoretikus igényű művészi önreflexióval is párosul.

A művészet persze menekülő útvonal a borzalom, a trauma, a szenvedés elől, és csupán rajtunk, szenzitív olvasókon múlik, vajon meghalljuk, megérezzük, megértjük-e az alkotó nekünk küldött rejtjeleit.

Avantgárd szómágia

([vers] – üzenetek)

Bíró József *Top Secret* című verseskötetéről

Bíró József *Top Secret* című verseskötete* szerves folytatása azon költői törekvéseknek és tendenciáknak, melyeknek alapjait a szerző immár korábbi, *Kontextus* című verseskötetében is igen jól érzékelhető körvonalakkal rögzítette. A kötet harminchat rövid, egyenként mindössze hét sorból álló verset tartalmaz, mely mind egy-egy közeli barátának, ismerősnek és / vagy művésztársnak dedikáltot.

S éppén a dedikációk *azok*, melyek talán – a versüzenetek címzettjeinek megjelölése által – a legtöbb fogódzót nyújthatják az eredendő enigmatikus, rejtjelezett szövegek dekódolásához. A névsor – és itt érdemes a teljességre törekednünk – a következő : Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor, Rónai-Balázs Zoltán, Lacza Márta, Lois Viktor, Finta Éva, Zsávolya Zoltán, Jankovics Marcell, Gyulai Líviusz, Bertók László, Csűrös Miklós, Villányi László, Ágh István, Buda Ferenc, Kiss Benedek, Sebeők János, Szollár Károly, Ütő Gusztáv, Aknay János, Györe Balázs, Lukács Sándor, Szirtes János, feLugossy László, Galkó Balázs, efZámbó István, Róczy György, Pozsár István, Bak Rita, Hegedűs János, Áfra János, Kabai Lóránt, Kovács András Ferenc, Kemény István, Szkárosi Endre, Garaczi László. Bár akad közöttük egy-két, a szakmai közönség számára teljesen ismeretlen, „civil” személy is, a költő személyes, magánéleti jó barátai és ismerősei, a harminchat név, a harminchat dedikáció jelentős többsége kortárs magyar művészeknek szól, akik közül a legtöbb író és költő, de akad közöttük fotóművész, festő, grafikus, színész, filozófus, irodalomtörténész is. A spektrum szinte teljes, és a címzettek lazábban vagy éppenséggel teljesen Bíró József nemzedéktársának is tekinthető – gondoljunk például Bujdosó Alparra, Papp Tiborra, Jankovics Marcellra, a nemrégiben elhunyt Csűrös Miklósról, Kovács András Ferencre, Szkárosi Endréről, Villányi Lászlóra vagy Györe Balázusra. De helyet kapnak a fiatalabb művészgeneráció(k) tagjai is, példának okáért a középnemzedékből Kemény István vagy Garaczi László, de a Bíró József tágabb értelemben vett generációjánál jóval fiatalabb nemzedék(ek) tagjai is megjelennek, például a Kabai Lórántnak, Hegedűs Jánosnak vagy Áfra Jánosnak ajánlott versekre gondolunk.

A versüzenetek célszemélyeit első ránézésre vajmi kevés fűzi össze, ám mégis mind olyan művészek, (*pontosítván*) hangsúlyozottan olyan *emberek*, akikkel a költő, Bíró József valamilyen módon sors- és gondolatközösséget vállal... Előszörban arra koncentrál, ami a megidézett személyeket egymással összeköti, s nem pedig arra, ami őket különválasztja.

Amennyiben poétikai szempontból röpké pillantást vetünk a kötet harminchat versére, látni fogjuk, hogy miként Bíró József költészetében annyszor,

* Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Top Secret*, Budapest, Napkút Kiadó, 2015

a számoknak és a kombinatorikának, továbbá a tipográfiának, ezen organikusán zárt versstruktúráknak ebben az esetben is óriási jelentősége van. Miként azt már lelegején leszögeztük, minden vers hét sorból áll. A hét sort mindenkor egy csupa félkövér nagybetűvel szedett cím előzi meg, ezután következik apróbb betűvel szedve, záró- és kötőjelek közé szorítva a dedikáció, majd ezt követi az adott vers *tényleges* szövege, a strófaszerkezetileg egymástól el nem választott hét sornyi folyószöveg, mely nélkülözi a központosítást. Minden egyes sor általában három vagy négy szóból áll, melyek egymáshoz szintaktikailag meglehetősen lazán kapcsolódnak. És bár a hét sor folyamatosan sorjázik mindenféle központosítás nélkül, a negyedik sor, a sorhetesek közepe egyúttal cezúrát is jelent, hiszen konzekvensen kurzívval vannak szedve, amely a tipográfia nyújtotta lehetőségeket a legtöbb esetben a végeletekig kihasználó (neo-)avantgárd poézis esetében aligha véletlen. A versstruktúráknak itt van a súlypontja, itt van az a pont, ahol a címzett / olvasó jobban teszi, ha megáll néhány pillanatra, elgondolkodik, újraolvassa az eddigi három sort, mielőtt *továbbmegy*, s majd azután kísérli meg az értelmezésnek igencsak ellenálló, terjedelmi szempontból nem hosszú, ám szemantikailag annál mélyebb, telítettebb szöveg-egészet befogadni. Ez pedig, Bíró József költészetalkotási technikáit ismerve, egyáltalán nem könnyű feladat.

Ha egy konkrét pillantást vetünk a kötet első, Bujdosó Alparnak, a Bíró Józsefnél is jóval idősebb avantgárd költőnek, a Magyar Műhely folyóirat és köre egyik jelentős alakjának és szerkesztőjének dedikált versre, talán az is világossá válik, miért felülreprezentáltak a kötet íróknak-költőknek ajánlott versei között az olyan opusok, amelyek lazábban avagy szorosabban, de a magyar avantgárd / (neo-)avantgárd irodalomhoz kötődő-köthető alkotókhoz szólnak:

KEZDETTŐL

(- Bujdosó Alparnak -)

monoton érpárnak krémrés
lépte szivárványlátszat már
csillagán mozdonylég elejt
zápordrót hinti bölcsőoltár
fontolón illatárkorról zenét
kiemel agyagnász szaporán
hallomás átüt most kerettől

Bár a poéma a maga avantgárdságával vállaltan, asszociatív módon összefűzött szavak egymásutánjának látszik, annyi mindenképpen kiolvasható belő-

le, hogy Bíró József (a kortárs magyar avantgárd művészet egyik emblematikus alakja) *kezdetől fogva* tisztelettel és sok szempontból egyetértéssel viszonyul az idősebb (ugyancsak avantgárd) pályatárs szakmai elveihez és munkásságához, s bár látszólag nagyon különböző utakat jártak be, mind a magánélet, mind a művészet területén, a két alkotó hasonló elvekben hisz. A humanizmus, az emberközpontúság és az emberség pedig minden körülmények között fontos alkotóeleme mindkettejük költészetének.

Ha elolvassuk a kötet egyik későbbi darabját, a Zsávolya Zoltánnak dedikált verset, szintúgy hasonló következtetésekre juthatunk:

PÁRASZOBOR

(- Zsávolya Zoltánnak -)

láthatárán ejtőernyő kétsége retten
néhány tisztából onnan templomos
szorulta vádalku menetengedélytől
csatatengely szokatlanért dolognál
féltékeny birtoksintérre előkínáltat
padlórév költséghelyzetben ideges
sokkol éléskamraköpenyből kevés

Zsávolya, az igen érzékeny, esztétista és nyelvközpontú poétika szerint alkotó kortárs magyar prózaíró és költő a középnemzedék jeles tagjaként látszólag nagyon távol áll Bíró József poétikájának világtól, életművét tekintve sok esetben más témák foglalkoztatják, munkásságának hangsúlyai máshová esnek, viszont költészetében gyakran alkalmaz avantgárdnak nevezhető poétikai fogásokat – nem elfelejtendő azonban, hogy irodalomtörténészként ugyanakkor a magyar (neo-)avantgárd irodalom egyik szorgalmas kutatója, többek között Mészöly Miklós, Petőcz András vagy Vitéz György munkásságának avatott ismerője, akinek irodalomszemléletétől talán Bíró József poétikája sem áll annyira távol, mint azt első közelítésben gondolhatnánk.

Még radikálisabb távolság választja el egymástól az avantgárd-humanista-örök-ellenzéki Bíró Józsefet és az alapvetően a régies szóval talán népinek is nevezhető költészeti irányvonal képviselőjét, a többnyire klasszikus formákban alkotó, a hagyományörző modernség tradícióját folytató Bertók Lászlót, aki ugyancsak idősebb Bíró Józsefnél bő tizenöt évvel, ily módon a két generáció is más-más tapasztalati tőkét halmozott fel élete során, tudnivaló ugyanakkor, hogy a két költőt mégis szoros szakmai-emberi barátság fűzi össze, amiről a rejtjeles versüzenet egyértelműen tanúskodik:

TERMŐRE FORDUL

(- Bertók Lászlónak -)

különösen esélyáltali haladva
világosba csűr idején mélység
számostól mindarra onnan tűz
felbukás huzalán várja szerint
sajátos ősz egésze változatlan
minden örök menekít emlékül
változó sorszava érintvén szív

Bíró József költészetében ugyanis nem valamivel szemben, legalábbis semmiképpen sem valamely konkrét irodalmi irányvonallal szemben határozza meg magát, látszólag igencsak radikálisan avantgárd alkotóként sem... Bertók László és Bíró József költészetének jól kitapintható, közös kardinális vonása a humanizmus, az ember, mint olyan iránt érzett egyetemes szeretet, a szociális és történelmi érzékenység, még ha azt egészen más költői eszközökkel is valósítják meg, ebből következően pedig a két alkotó közötti távolság inkább csupán formai-poétikai, semmint tartalmi vagy világszemléleti.

Bertók Lászlónál meghökkentőbbnek hathat, mit keres a kötet művei között egy (már a könyv megjelenése előtt váratlanul elhunyt) kortárs magyar irodalomtörténésznek, Csűrös Miklósnak írott mű, akinek kutatásai elsősorban a XIX. és XX. századi, – megint csak pontatlan szóval – az úgynevezett „népi” írókra koncentráltak, többek között Arany Jánosra, valamint a XX. század második felének, a magyar líra történetének szereplői közül ugyancsak az olyan hagyományörző poétikák szerint alkotó költőkre, mint például maga Bertók László, Fodor András vagy Kálnoky László:

TÉTHÁTRÁNY

(- Csűrös Miklósnak -)

területi felkezdő határozottan
van sikertől több tiszta képlet
támla mégis néhány helye áll
szinte elemelheti munkaigény
bemutatva divatkomorna sem
világból meggyógyul kitártan
hozza kas valaha gyümölcsös

Csűrös Miklós irodalomtörténészként életműve igen nagy részében a Bíró József alkotásmódjától radikálisan eltérő poétikák elkötelezettjeiként alkotó költők életművét tartotta feldolgozásra érdemesnek – azt azonban talán kevesen tudják, hogy több alkalommal magáról Bíró Józsefről is írt kritikát, a két szerző között pedig egyáltalán nem volt olyan nagy távolság, mint amilyenre az irodalomtörténész elsődleges kutatási-érdeklődési területéből és Bíró József avantgárd-humanista, különös tipográfia megoldásokat alkalmazó, olykor már-már az emberi nyelv határait is felszámolni látszó költészetéből következtethetnénk. Az értéket mindketten hasonló dolgokban látták és hasonló helyeken keresték, még ha az más-más eszközökkel is került megvalósításra, ez pedig sokkal szorosabban fűzte össze őket, mint azt külső szemlélőként feltételezhetnénk.

Egy már-már meghökkentő dedikációba is beléfuthatunk a kötet vége felé: mi kötheti össze vajon Bíró Józsefet, a (neo) – avantgárd költészet immár hatvanas éveiben járó emblematikus alakját és Áfra Jánost, a fiatal, harminc alatti kortárs magyar líra egyik ígéretes, az esetek többségében alapvetően személyes-alanyi regiszterben írott, szinte mindenféle avantgárd szerkesztéstechnikát nélkülöző, gördülékeny prózaversekben megnyilatkozó képviselőjét? Íme a fiatal költőtársnak címzett *talányos* üzenet:

TALÁN MINDEN

(- Áfra Jánosnak -)

központban ritmizál rávezetés
hamuszín vadászó hat módján
rózsafa okán lát tanmesezárlat
mázsával osztható titokörvény
csonkarom bebábozódó legott
drámát indulópont tereli sánta
vasszélkor rí kegyelemhomok

A két alkotó között kétségtelenül szembetűnő tapasztalati és poétikai különbségek állnak fenn, biográfiai interpretációkba felesleges is lenne belebocsátkozunk, az persze vitathatatlan filológiai tény, hogy a fiatal kortárs irodalom alakulástörténetét is figyelemmel kísérő Bíró József viszonylag gyakran publikál az Áfra János által (fő)szerkesztett *Kulter.hu* internetes irodalmi folyóiratban is, így ha esetleg más nem is, de a szerző-szerkesztő kapcsolat fennáll a két igencsak más korokban szocializálódott alkotó között. Az persze nem felejtendő, hogy minden avantgárd költészeti technikája és poémái külsődleges megjelenése ellenére Bíró József alapvetően mégiscsak olyan humanista költő, aki egyúttal alanyi

is: poéziséből szinte mindig ugyanaz a – jórészt másokért és másokhoz, szólni nem tudókért és szólni nem tudókhöz szóló – lírai-emberi szubjektum *hallatszík*, e tekintetben pedig nem is választja el olyan sok Áfra János költészetétől (**sem**), mint azt a mindenkori olvasó első lépésben gondolhatná. Nem hangsúlyozhatjuk elégszer, s persze ha tetszik, ha nem, de a kortárs magyar irodalomban igencsak járatos, avatott olvasónak kell lennünk ahhoz, hogy tudjuk: Bíró József költészete és ő maga sosem arra koncentrálnak, mi az, ami másoktól, példának okáért pálya- és művészársaktól elválasztja.

A kortárs magyar líra, azon belül is az ötvenes éveit taposó generáció paradigmatis, megkerülhetetlen alakja a magát sokféle formában, hangnemben, poétikában kipróbált Kemény István. Legutóbb éppen a politikai-közéleti költészet jelenleg is heves viták által övezett diskurzusába lépett be, nem kevés vitát kiváltva. Abba, ahol a margóra szorított és sokak által megkérdőjelezett esztétikai értékkel rendelkező, hol pedig újra elő- és felkapott költészeti diskurzusba, melyben Bíró József egész költői pályája így vagy úgy, de a szerző következetes, sokszorosan hitelesített örök – ellenzéki és képviselői regisztere okán elhelyezhető. Bár a szöveg itt is rejtjeles, a szavak, szókapcsolatok közötti asszociációs háló arra engedi következtetni az olvasót, hogy a feladó, Bíró József, a címzett Kemény István *A királynál* című, méltán sok irodalmi vitát kiváltott kötetére reflektál:

ISTEN MIELŐTT

(- Kemény Istvánnak -)

fel égi hirtelen pakolástörmelék
kezdés aligha királlyal területes
percézelme lobhajlat tárólelkét
lehetne kiszólja lapos ám háttal
mélyen dologízeltő tartásán tűr
szenthártyás képe szökőárnyom
hurokszint úttól hazadal levezet

Nem biztos, hogy Bíró József a maga markáns közéletiségével mindenben egyetért Kemény István – többek által halk szavúnak, lágynak, s adott ideológiai irányzatok iránt elfogultnak titulált – (politikai) – költészeti krédójával, szerepvállalásával, az általa elképzelt és elfoglalt költői szereppel... Nem biztos, de nem is lényeges, ugyanis Bíró József poéziséből minden esetben az értékpluralizmus olvasható ki – a költő nem kötelezi el magát semmiféle konkrét-aktuális politikai oldalnak, sokkal inkább egyetemes értékeket vall, s világképébe szinte minden

belefér, ami emberközpontú, nem pedig emberellenes... S lévén a Kemény István lírája által tematizált kortárs közéleti költői szerep talán több oldalról kritizálható lehet, de semmiképpen sem kirekesztő vagy szélsőséges, annak teljes mértékben helye van Bíró József

egyetemes humanizmust felmutató költészetének értékrendjében is, hiszen nála az apró nézetkülönbségek ismételtelen nem számítanak.

Magáért beszél a kötet utolsó verseinek egyike, a Szkárosi Endrének, a pályá-, nemzedék- és költői eszmetársnak dedikált **ALIGHANEM** címet viselő opus. A két költő ugyanahhoz a generációhoz tartozik, pályájuk párhuzamosan indult, poétikájukban a mai napig sok rokon vonás felfedezhető, s habár végül is külön-külön úton jártak, teljesen természetesen módon, mindketten hűek maradtak a (neo-)avantgárd poétikához, s az egyébként sokszínű-sokirányú kortárs magyar lírán belül továbbra is rendíthetetlenül őrzik a többek által immár idejétmúltak, a megújulásra képtelennek tartott avantgárd alkotásmódot:

ALIGHANEM

(- Szkárosi Endrének -)

méri egyre hirtelen szabadszaj
hátszágaklatból kénsárga lel
lúdtollát üllőnyéli kútcsvarás
szellőzve dadás műti területén
csőbaltába vaksíró hanghónap
történettulajdont órása viszont
korántsem menny is alatt friss

Szkárosi Endre is olyan alkotó és egyúttal olyan ember, azok közül való, akikkel Bíró József minden körülmények között szakmai-eszmei-emberi közösséget vállal. Hiszen a művészi hitelesség nagymértékben összefügg a morális hitelességgel, no és Bíró József lírai énje sem tud – óhajt más lenni, mint aki a biográfiai személy.

E részben véletlenszerű keresztmetszet-felállítás után, kissé talán fordított sorrendet követve, hiszen a mottó a kötet elején található, érdemes a tudatosan választott Blaise Cendrars-idézet felett sem szó nélkül elsiklanunk: „*Aztán hazamegyek egyedül.*” A *Top Secret* című kötet rejtjeles költői levelek gyűjteménye, melyek harminchat barátának, jó ismerősnek, művész-, fegyver-, eszme- és embertársnak címezettek, ám mindazok után, amit a költő lírai üzeneteiben megfogalmaz – s egyáltalán nem lehet biztos benne, hogy a szerzői szándék szerint kerülnek értelmezésre –, végül is *egyedül megy haza*, már ha egyáltalán létezik

még a számára otthon, mindenesetre egyedül marad gondolataival, költészetével, értékeivel. A másokért szóló, meg nem alkuvó, egyetemes értékek mellett minden körülmények között kiálló és a mindennemű elnyomó rendszereknek – eszméknek egyformán ellenálló humanista költő útja-léthelyzete ugyanis szükségképpen és tragikusan, fájdalmasan magányos, Bíró József pedig tudja ezt jól. Eddigi köteteiben, verseiben, performaceaiban, s más természetű művészi munkáiban is megjelenítette, tudatosan vállalta mindig is.

Első olvasásra azt gondolhatnánk, a *Top Secret* kötet címe és a versek enigmatikus megkomponáltsága azt a célt szolgálja, hogy csak és kizárólag a rejtjelkulcs birtokában lévő címzettek / beavatottak tudják megfejteni azokat, a költő által játékosan-komolyan titkosított tartalmuk pedig lehetőleg ne, de legalábbis nehezen legyen kifürkészhető „illetéktelenek számára”; Lehetne és sok más értelmezési lehetőséggel együtt lehet is mindez rájátszás a Bíró József által személyesen is meg-, át- és túlélt Kádár-korszak politikai-hatalmi-társadalmi-művészeti viszonyaira, ahol a művész is jobban tette, ha úgy fogalmaz meg rendszerkritikus-rendszerellenes véleményt, hogy az államhatalom korifeusai, s az alkalmazott – olvasók azt lehetőleg ne értsék (hiszen erre voltak jók többek között a közép és kelet-európai blokkban a (neo-)avantgárd látszólagos nyelvfel-számoló, a köznyelvi határokat átlépő törekvései). Minden bizonnyal van is a kötetben olyan ironikus utalásrendszer, mely szerint, ha az állami szervek, titkosszolgálatok *titkosítják* a megfigyelt ellenzéki személyekről szóló anyagokat, s konspiratív módon beférkőznek a szabadságra vágyó és érte szót emelő művész életébe, miért ne tehetne ugyanígy a művész maga is, s miért ne rejtjelezhetné oly módon a maga artisztikus üzeneteit, hogy az utána szaglászó politikai rendőrség azok tartalmát ne dekódolhassa, ne fejthesse fel *illetéktelenül* (?). Most, a kétezer-tízes években természetesen mindez inkább a nem nyomtalanul eltűnt, számos formában jelenkorunk magyar társadalmában is továbbá élő, de lényegében mégis sok szempontból meghaladott és a történeti múlthoz tartozó korszak viszonyaira való ironikus-historikus rájátszás. Hiszen huszonöt éve már, hogy valóban nem sikerült egy, a „*minden titkokat*” feltáró ügynöktörvényt keresztülvinni, mert az deklaráltan

túl sok ember jó hírét és érdekét sértené, cenzúra viszont abban a formában többé nincs, miként volt az úgynevezett rendszerváltozás előtt, és a művészeti ágak valamikor valós, mára már csak vélt társadalmi-politikai súlya is jóval kisebb, mint a szerző fiatalkorának idején volt. Ez tehát Bíró József verseskötete „*titkosítási törekvéseinek*” az egyik lehetséges olvasata, – adódik viszont a másik lehetséges közelítés, amely egészen más irányba vezethet minket.

A nyelv, a nyelviség, de legalábbis a szintagmatikus szerkezetek és a szintaktikai kapcsolatok, a szavak közti grammatikai struktúrák felszámolására – átalakítására – átértelmezésére tett kísérletek nem idegenek, sosem voltak idegenek az avantgárd költészettől, s bár más, mégis sok szempontból hasonló költészeti formák és formabontások mentén épül fel a költő előző, *Kontextus* című verses-

kötete is, mint a *Top Secret* dedikált-rejtjelezett hétsorosai. Egy másik, aktuálisabb és személyesebb, egyúttal mégis egyetemesebb lehetséges költői intenció szerint a *titkosítás* költői játéka csupán látszólagos, a versszövegek szóállománya közötti laza, hálószerű asszociációs – szemantikai – kapcsolatok pedig annyira értelmezést tesznek lehetővé, ahány a mindenkor olvasó, tehát nem csupán amennyi címzett... Ez a megközelítés paradox módon egyszerre ad hihetetlenül személyes és egyetemes jelleget a kötetnek. A versüzentekből ugyanis az derül ki elsődlegesen, kik azok a kortárs művészek, pálya- és nemzedéktársak, valamint irodalmon kívüli magánemberek, akiket Bíró József, a költő és az ember lírai megszólításra érdemesnek tart, s akikkel sors- és gondolatközösséget vállal... Miként azt fentebb már említettük, filológiai és biográfiai rengeteg összefüggés kimutatható, feltárható, kellő utánajárással mind a kritikus, mind pedig a laikus, nem hivatásos olvasó is sok apróságot kideríthet. Azonban elég tudni, hogy a kötet versei, s egyáltalán, Bíró József eddigi életműve, egész költészete a *közörsre*, s nem az ember és ember közötti különbségekre összpontosít. A legbensőségesebb személyesség és az egyetemesség így válik eggyé, hiszen a versek címezzetei látszólag csupán a költő által szeretett, respektált, hozzá közeli személyek, valójában azonban egyúttal a mindenkor szentív olvasóhoz, és persze az olvasó helyett is legalább ugyanúgy szólnak a rejtjeles-asszociatív *esszenciák*, hiszen mindenki számára fontos tartalmakat hordozó üzeneteket közvetítenek, még ha azok nem is „közvetlenül” befogadhatóak.

A *Top Secret* különös – invenciózus verseskötet, harminchat versének poétikáját **látszólag** valamiféle belterjesség, bennfentesség és beavatottság határozza meg, kódolt személyességük révén viszonylag csekély számú olvasót feltételeznek.

Érdemes még néhány szót szólnunk a versek *képiségéről*, általános képalkotási stratégiáiról is. Ugyanis mindannak ellenére, hogy a szövegek nyelvi igen nehezen befogadható-felfejthető, a primer – értelmezésnek ellenálló, zárt költészeti struktúrák, a bennük lelhető vizuális asszociációrendszerek döbbenetesen intenzívek. Miként az a korábbi, *Kontextus* című kötet kombinatorikus-képfalomozó verseiben is megfigyelhető, a szövegek elsősorban a szürrealizmus képzetársítási hagyományait hívják életre, s keltnek az asszociációs horizontok burjánzó-áradó-hullámozó gazdasága révén vizuális *megfeleléseket*, valamint, – váratlan impulzusokat a mindenkor befogadóban. A *külsínre* egymással kapcsolatban nem álló, szavak egymásmellé illesztésének-rendelésének rendszere (kétség nem fér hozzá) tudatos, a jelentéstartalmakat és a mögöttük megbúvó asszociációs hálókat jól ismerő költői kompozíció eredménye, s az első közelítésre *képtelennek* tűnő képzetársítások pedig hömpölygő-örvénylő, végül a struktúrák zártsága révén önmagukba visszatérő vers- és költői ábrázolatfolyamokban nyernek értelmet és értelmezést.

Azonban az itt rögzítettek is csupán a kötet *anyagának* felszíni értelmezését adják, ugyanis a versszövegekbe rejtetten (kellően körütekintő olvasás révén felfedezhető) ott van maga Bíró József, az ez alkalommal titkosított – művész.

Háromsorosokba zárt avantgárd lét-katalógus

Lényegre törő bekezdések Bíró József *300* című verseskötetéről

Bíró József *300* című, ehhez híven háromszáz darab rövid, minimalista és enigmatikus, háromsoros költeményt magába foglaló verseskötete* azt az avantgárd tendenciát folytatja és egyúttal tetőzi, fejezi be, amelyet a szerző többek között korábbi, *Kontextus* és *Top Secret* című könyveiben elkezdett.

A verseskötet háromszáz poémája az alábbi szerkesztési elvek szerint oszlik meg a könyvön belül: a latin ábécé huszonöt fő betűjét használja fel, – (példának okáért a kettőshangzókat mellőzi, a magyar hosszú és rövid magánhangzókat pedig esetenként egy hangzóként kezeli). Minden betűhöz tizenkét-tizenkét, az adott betűvel kezdődő szöveg tartozik, így a kötet összesen huszonöt ciklusra, huszonötször tizenkét verse tagozódik. A költő úgy szerkeszti verseskötetét, mint valamiféle szótárat, lexikont vagy enciklopédiát, így az egyes betűkhöz kötődő tizenkét-tizenkét vers adott esetben tizenkét-tizenkét szócikként is felfogható.

Az egyes versekre vetve egy pillantást láthatjuk, hogy minden egyes szöveg kivétel nélkül három sorból áll, és minden egyes sor kivétel nélkül három – különböző szófajú és ragot viselő szóból – (jellemzően nem csupán szótári, hanem minden esetben ragozott alakból) – áll össze. A tipográfiának – miként Bíró József verseiben szinte mindig – itt is nagy jelentősége van. Bár a szavak és sorok között nem szerepel központozás, valamiféle határokat a különböző betűtípussal szedett karakterek jelölnek. Az első sor első szavának első betűje, az első sor harmadik szavának utolsó betűje, a második sor első szavának első betűje, a második sor harmadik szavának utolsó betűje, a harmadik sor első szavának első betűje, a harmadik sor második szavának első betűje, valamint a harmadik sor harmadik szavának utolsó betűje minden esetben más-más betűtípussal, a szöveg többi betűjétől eltérő módon, azoknál nagyobb betűnagysággal és félkövérrel van szedve, e betűk jelentőségét, sarokpont-jellegét tehát a költő egy egészen egyszerű tipográfiai megoldással hangsúlyozza. Ezek a kezdő- és véghangzók minden esetben hét betűt tesznek ki, a háromsoros, minimalista versszövegek (összeolvasva nem – szokványos – hagyományos, azonban élénk asszociációkat keltő) mintegy a kötet betűképszerű nyelvi-hangtani csontvázát, alapzatát kiadva.

Amennyiben a hármas egységekké összeálló sorok szó szintű mikrostruktúráját vesszük szemügyre még alaposabban, úgy az is nyilvánvalóvá válik, hogy a szavak névelő, kötőszó és esetragok nélkül állnak egymás mellett, ez pedig nagyban kitágítja az olvasó lehetőségeit azt illetően, milyen szintaktikai kapcsolatot kísérel meg elméjében hozzájuk rendelni. Jóformán ugyanazt

* Hivatkozott kiadás: Bíró József, *300*, Budapest, Napkút Kiadó, 2016

a működési elvet láthatjuk, és ugyanazokat az állításokat ismételhethetjük meg, melyeket az olvasó már láthatott a *Kontextus* és a *Top Secret* című kötetek versalkotó szavai esetében. Hangsúlyoznunk kell itt is, hogy bár bizonyosan van egyfajta dekódolható üzenet, a könyv, mint nyelvi műalkotás alapvetően mégis deklaráltan magas szintű, komplex művészi szövegeket tartalmazó lírai mű, melynek célközönsége nem csupán az átlagolvasó, – már ha az korunk posztmodern magyar társadalmában egyáltalán még létezik – hanem egy szűk, szentitív, értelmiségi olvasói réteg. A Bíró József verseire oly jellemző képviselési beszédmód természetesen itt is megjelenik a maga áttételes módján, hiszen költőnk az egész emberiség nevében szól, a maga kriptikus, elvont és lecsupaszított eszközrendszerével, ez a korábbi, a tradicionális nyelvi befogadást általában lehetővé tevő, inkább a tipográfiával játszó, semmint a szintaktikai kapcsolatokat felszámolni kívánó költészeti alkotásaihoz képest szokatlanul, már a két előző kötethez képest is *kiemelhetően* artistikus formában nyilvánul meg, a magyar, s egyáltalán az emberi nyelv határait szétfeszítve, az igen nagy odafigyeléssel rekonstruálható asszociációs hálók következtében az álom (vö. a *Minamosogno* című költemény verseivel) valóságon túli tartományába, csak éppenséggel még tovább bontva az ott kialakított líranyelvet, már-már a szélsőséges minimalizmus irányába elhajolva.

Hogy lássuk, miként működnek pontosan a 300ak, formájukat tekintve első olvasásra igencsak haikuszerű, a haiku műfajával – melynek Bíró József egyéb-iránt ugyancsak jelentős magyarországi képviselője – szoros rokonságot mutató, azzal azonban csak igen távoli kapcsolatba hozható versei, szerencsésebb, ha kiemelünk néhány szöveget a nagy egész struktúrájából. Választásaink ez esetben szinte tényleg csak véletlenszerűek lehetnek, azonban a könyv különböző szöveghelyeiről válogatott egyes versek mindenképpen rávilágítanak arra a tartalmi, asszociációs gazdaságra, amely e háromszázszor három sorban kódolva van:

amúgy messze agyaggalambra
ezrével kékhallomásból poránál
kimetszi **i**ránt mindenképpen

Ekként szól és olvasódik hát a kötet első verse, mely első *közelítésre* csupán véletlenszerűen egymás mellé rendezett, avantgárd szósornak tűnhet, a kellően szentitív olvasás azonban hozzásegíthet minket, hogy értsük: a gyász, az elmúlás érzelmi tartományát szándékozik megjeleníteni a költő e háromsoros vers-szócikkben, mely sokkal többet képes elmondani, mint amennyit terjedelme sugall.

A **b** betűnél járva az alábbi háromsorosra bukkanhatunk:

boldogtalanná mástól már
elérhetetlen pakol igazán
sebről **i**nge élménysesés

Az olvasónak természetesen itt sincs könnyű dolga, de rekonstruálható a szavak közötti asszociációs kapcsolatok alapján a szöveg tartalma, érzelmi töltete – elválás, elhagyás, elmagányosodás, erről az igencsak tág és általános emberi érzelemről, létállapotról tudat minket a három kriptikus sor. Nem magyarázható belé bármi.

Az **e** betű tizenkét háromsorosa közül igen figyelemre méltó darab az alábbi vers:

elejétől trehány egyáltalán
semmi örömost szomjazva
abból **m**ásság időmúltán

A háromszáz versszövegben előrehaladva sem válik egysíkúvá a textusok üzenete és nem lesz egyre könnyebb dolgunk sem a kriptikus-minimalista szóhálókat olvasva, mégis világossá válhat számunkra, hogy az opusok nem mást, mint a csalódottság és az örömtelenség hétköznapi élményét közvetítik, sajátos költői formában.

Nincs ez másként a **h** betűnél található alábbi művel sem:

helytelenné óborúttal tölcser
hangforrása csúcspontját régi
gondból **v**égzetetlen szállva

A fenti háromsoros – egyedüli fogódzónk a rendelkezésre álló kilenc szó lehet, sem több, sem kevesebb –, bár tartalmát-üzenetét korántsem könnyű megfejteni, arról tájékoztat, hogy a bor, az alkohol – látszólagos, átmeneti – kiutat jelenthet a kilátástalanság érzéséből és a ténylegesen ellehetetlenült élethelyzetből, mely egyébként ez esetben talán nem más, mint napjaink szegényedő Közép- és Kelet-Európájának véres, kegyetlenül profán és hétköznapi valósága.

A kötet vége felé lapozva, az **o** és **ó** betűknél sem válik egyszerűbbé az olvasó dolga, avagy didaktikusabbá a kötet versei, de általánosságban elmondható, hogy igen gyakoriak az olyan háromsorosok, melyek valamilyen negatív valószínűségi tapasztalatról, érzelemről szólnak hozzánk:

óbéogatván kétséggel süketé
kínjaiban netalántán odaszól
onnantól **t**ürelme kivonható

Itt bizonyos az általános, meg sem hallott, embertársai által elhanyagolt segítségkéréséről, annak pusztába kiáltott jellegéről, hiábavalóságáról van szó, mely *süketség* nem mellékesen egyre inkább valós és égetően aktuális posztmodern korunk társadalmainak, még a világ jobbik felén, a fejlett államokban is jellemző magatartása.

A kötet háromszázadik szöveghelyén, a **z**-ciklus végén az alábbi háromsorost találjuk, nyilvánvalóan nem véletlenül:

zümmögés dalárdából is
ezelőtt kellően hatalmas
mellesleg **o**tt süllyed

Miként azt az utolsó vers utolsó sorában is *láthatjuk*, a költő némely esetben a többnyire látszólag agrammatikus, egymáshoz csak bonyolult asszociációk útján kapcsolódó-kapcsolható szóhármasságok közé egy-egy grammatikailag összetartozó, nyelvtanilag könnyen értelmezhető mondatot is becsempész. A kötet kilencszázadik, utolsó sora az alábbi: „ **m**ellesleg **o**tt süllyed ”. De mi lehet vajon, ami (mellesleg *éppen* ott) süllyed? Talán nem kell sokat magyarázni, hogy a költő az emberi kultúrára, alapértékekre, civilizációra céloz, s a rá jellemző igencsak realista látásmód jegyében ezúttal sem optimista a verseskötet végkicsengése.

A tényleg csupán villanásszerűen kiragadott néhány versből, keresztmetszet-kísérletből is láthatjuk, milyen széles skálán mozognak azon lehetséges témák, motívumok, tartalmak, érzések és élethelyzetek, melyeket a háromszáz háromsoros mű a mindenkor olvasó felé közvetíteni hivatott. A lexikon- és enciklopédiaszerű cikluselrendezés, az ábécé-sorrend és a versek szócikk jellege nem másra utal, mint hogy a költő **a**-tól **z**-ig szeretné felvázolni, bemutatni, megörökíteni az embert, annak kultúráját, az emberi létet – célja, hogy a háromszáz vers ábécérendbeli egymás mellé rendezése által az embert a maga teljességében ábrázolja. Ha tüzetesen megvizsgálunk minden egyes verset, melyek hangsúlyozottan nem egyszeri, hanem többszöri, újra- és újraolvasást követelnek a befogadótól, az igen nagy intellektuális aktivitás révén már-már a *mindenkorit* is a szövegek társszerzőjévé téve, akkor szinte minden egyes vers-szócikk nem más, mint egy-egy általános emberi érzélem, létállapot, élethelyzet kritikus-rejtjeles lenyomata: szerelem, halál, csalódás, gyász, házasság, ünnep, család, gazdagság, szegénység, öröm, bánat, gyermekvállalás, bizalom, bizalmatlanság, szeretet, gyűlölet – a sort pedig akár a végtelenségig folytathatnánk. A szövegek a maguk már-már szélsőségesen avantgárd és extrém-minimalista módján a lehető legáltalánosabb emberi témákról és tartalmakról tudósítanak. Az ismert, a könnyen érthetőt és átélhetőt adják vissza nekünk, ismeretlen nyelven szóló, érthetetlen, átélhetetlen tartalmakat magukban rejtő szövegeknek álcázva. Az eredmény pedig nem más, mint a létezés teljességre törekvő és teljességét sugárzó, rendhagyó módon artistikus, avantgárd vers-szócikkbe zárt lét-lexikona, lét-katalógusa.

A 300 című kötet alkotásai egyszerre folytatják, megújítják, továbbgondolják és értelmezik Bíró József költői pályájának azon (rész)korszakát, mely a *Kontextus* kötettel, azon belül is annak *Minamosogno* címet viselő, műfajmegjelölése

szerint *rendhagyó mini-opera* kategóriába sorolandó, zenei struktúrák alapján szerkesztett, repetitív-kombinatorikus költeményével vette kezdetét, majd a *Top Secret* művész- és *civilbarátoknak* dedikált, rejtjeles, hétsoros versüzenetével folytatódott. A költőnk által oly kedvelt hármasság – több emberi kultúrában szent – szám, illetve ahhoz köthetően az európai és általában a zsidó-keresztény kultúrkörben leginkább a Szentháromság-szimbolika jegyében íródott legújabb verseskötete a felemlegetett hármasság utolsó darabja, a háromféle különböző szerkesztésmód és kompozíciós technika jegyében is kipróbált, mégis azonos töről fakadó költői vállalkozás záróköveként olvasható. A kötet verseit végigolvastva erősen úgy mutatkozik, hogy a Bíró József kialakította-kikísérletezte teljességgel-egyedi-avantgárd-kombinatorikus-asszociációs versszerkesztési technika jegyében alkotott opusok esetében a három sorba tördelt háromszor három szavas vers(ek) az(ok) a legkisebb egység(k), amely(ek) még képes(ek) érvényes, értelmezhető és átérzhető költői kommunikációs tartalma(ka)t közvetíteni. Aktorunk a lehető legletisztultabb, legminimalistább formára csupaszította azt a versalkotási technikát, melyet a *Kontextus* kötet habzó-áradó, szürrealisztikus képiséggel telített hosszúverseiben elkezdett, s onnét elég messzire merészkedvén, újólag igencsak figyelemre, figyelmünkre méltót alkotott.

Mindenképpen kivételes, kiemelkedő, a kortárs – nem csupán az avantgárd – lírában erőteljes nívómot megvalósító költői vállalkozás szerzőnk eme köteté is. S immáron ne késlekedjünk (kimondani) – leírni: (...és ekkor vizuális – költészeti munkásságáról még szót sem ejtettünk...) **Bíró József** a magyar (*neo*-)avantgárd ikonikusművésze, nemzetközileg elismert (külföldön többszörösen díjazott) élő klasszikusa.

Hagyomány / újraértelmezés

Bíró József haikuinak poétikájáról *Welcome* című verseskötete tükrében

Bíró Józsefnek, a kortárs magyar (neo-)avantgárd poézis közismert és kiemelkedő alkotójának egyik igen kedvelt, noha egyáltalán nem kizárólagosan használt műformája a haiku. A művész távol – keleti orientáltsága, az ázsisai kontinens és annak számos kultúrája iránti töretlen szeretete, elementumainak elmélyült – ismerete, s a bölcséleti hagyományok iránti fogékonysága több kötetében, (*Asia, Kado, Mukkeum Si, Tükörmáglya, Stromatolite*) azok tematikájában és műfaji repertoárjában részben vagy egészben jelen van, haikuírói munkásságának azonban legterjedelmesebb és legjelentékenyebb lenyomata kétségkívül a 2013-ban napvilágot látott, *Welcome* címet viselő, háromszor harminchat, azaz száznyolc különös haikut magánban foglaló verseskötete**.

Mielőtt konkrétan rátérnénk arra, poétikailag-líraretorikailag milyenek is Bíró József avantgárd, formával és tartalommal egyaránt igencsak merészen – *előálló* haikui, érdemes néhány mondatot ejtenünk a haiku, mint műforma, mint műfaj fogalmáról, meghatározásáról. Többek között Szepes Erika foglalja össze találóan és tömören azt, mit is értünk, érthetünk *haiku* alatt *Tizenhét szótag – Esszék és elemzések* című tanulmánykötetének egyik írásában. Nos, kissé talán leegyszerűsítve: a haiku a japán irodalmi hagyományban mindig 5-7-5 szótagból álló, háromsoros műforma, mely általában egy természeti kép versben való megjelenítése mögé valami rejtett, kódolt, bölcséleti mélységű életvezetési tanácsot is nyújt. A műfaji kritérium magyar nyelven is az 5-7-5 szótagos strófa, mely lehetőleg tartalmazzon valamiféle természeti képet, majd a harmadik sorban pedig nem árt, ha valamiféle frappáns, nem várt képzetársításból / állításból fakadó csattanóval zárul. A japán nyelvben és kultúrában mindez kiegészül bevett szimbólumok, folklorisztikus és mitológiai elemek panelszerű használatával és az adott évszakra történő, szinte kötelező jellegű utalással, melyek a magyar nyelvben és irodalomban, s persze az európai és nem távol-keleti irodalmakban természetesen gyökeresen átértelmeződnek. Szepes Erika szerint, lévén átfogó magyar mitológia egyáltalán nem létezik, a magyarországi haikuirodalom immár önmaga mitológiáját teremti meg, s hol átvesz képeket és szimbólumokat a ránk hagyományozódott görög-római, illetve zsidó-keresztény kultúrkörből, hol pedig a kortárs költők önnön magánmitológiájukat teremtik meg a műforma radikális újraértelmezése által. A magán – mitologikus haikuk mellett a magyar irodalomban megfigyelhető a tradicionális, természeti képeket megjelenítő és azok által bölcséleti – mélységű – képes – beszédet – használó haiku. Adott mindemellett egy olyan, harmadik irányvonal is, mely a festői természeti – képvilágából, s egy-

** Hivatkozott kiadás: Bíró József, *Welcome*, Budapest, Napkút Kiadó, 2013

általán, a vizualitásból, mint olyanból, megkísérel kilépni, – szimbolikus közlendő helyett inkább filozofikus regisztert követ, bölcs, szentenciózus állításokat fogalmaz meg az 5-7-5 szótagos műformába zártan, a csattanóra, japánul az úgynevezett *kiredzsire* helyezve a hangsúlyt ... Azt azonban Szepes Erika is kiemeli a haiku definíciója és a magyar haiku sajátosságainak taglalása során, hogy mindezekről a tendenciáktól igen nagy, eredeti, formabontó – formaalkotó eltérések lehetnek az egyes kortárs szerzők és műveik szintjén – a kortárs magyar irodalomban tehát a haiku ugyan távol-keleti, japán eredetű, alapvetően 5-7-5 szótagos, háromsoros versforma és műfaj, amely azonban saját nyelvi-irodalmi-kulturális kontextusából kiszakítva igencsak önállóul látszik, a kortárs-posztmodern költészetben pedig szintén számtalan formát, változatot, alváltozatot ölt(*het*)...

A magyar irodalom keretein belül tehát igen nagy, szinte végtelen lehetőségeket rejt látszólagos zártsága, minimalizmusa, tömörsége ellenére. Bíró József, az európai avantgárd és a magyar líratörténeti tradíció felől közelítő, ám a távol-keleti hagyományokat és kultúrákat is mélyen ismerő szerző pedig ugyancsak a végletekig kihasználja és újraértelmezi a haiku műfaja által nyújtott lehetőségeket. A *Welcome* kötet száznyolc haikuja gyakorlatilag mindent és valóban mindent megvalósít, ami a tizenhét szótagos műforma zárt struktúrájába tematikailag és tartalmilag beleférhet:

1951. 05. 19.

megvert ... az ISTEN ... – ...
hogy ... – : magyarnak születtem !
... : nincs ———— megérkezés ?!

A háromszor harminchat versre tagolt kötet első háromsorosa a személyeséget szinte a szélsőségekig *viszi*, hiszen címében a költő születési dátumát adja, – itt tehát kétségkívül önmaga, a biográfiai személy (is) beszél, ugyanakkor nem áll benne politikai-történelmi tartalmat is érinteni, ama súlyos kérdést feszegetve, vajon a magyar nép történelmi sorsánál fogva átkozott-e, és a történelem hányattatásai után sem a nemzet, sem az egyes ember számára nem jöhet el a megnyugvás, a *megérkezés* ideje? Itt a japán műforma sajátosan európai, sajátosan közép-európai, sajátosan magyar tartalommal párosul, azaz lényegében már csak külső, metrikai megjelenésében és minimalizmusában emlékeztet az eredeti japán haikura.

Egészen hasonló tematikát és súlyos, történelmi üzenetet fogalmaz meg egy későbbi, a Kádár-korszak máig feldolgozatlan és aktuális problémáját, az ügynökkérdést és annak személyes-historikus örökségét feszegető háromsorosa:

III / III – eszasosös - .. -

... i**X** ... **Y**psilon ... **Z**é ...
és ... a töb bi **ek** ... és ... a
töb bi **ek** --- : ... és ... a ...

A költő alig mond valamit arról, miként volt szabadságvágyó ellenzéki értelmiségi a diktatúra ideje alatt, hogyan zaklatta az állambiztonság őt – magát, miképpen vették körül a besúgók, hozták *kellemetlen helyzetbe* olyan emberek, akikben (adott esetben) megbízott és nem is gyanította, hogy ügynökök lennének, – e töredékes három sorban mégis megannyit elmond, hogy oldalakon át lehetne sorolni...

Sokrétű, sokregiszterű haiku-összeállítással van dolgunk, s a konkrét-történelmi-személyes-politikai tartalmakon túl természetesen nem hiányoznak az olyan vers-miniatúrák sem, amelyek a haiku eredeti műfajának megfelelően (noha ez – esetben tájképleírás mellőzésével) filozófiai-bölcseleti útmutatásokat kínálnak:

IMPERATIVUS

fogadd békével :
majd hagyd kivirágzani
: méltó halálad

Egyszerű, mégis mély filozófiai-teológiai parancs, *imperativus* e három sor, mely szerint az ember akkor őrzi meg emberi méltóságát, ha nem lázad sorsa ellen, és ha eljött az idő, békével fogadja *méltó halálát* – a parancsolatba foglalt sztoicizmus itt kulturális utalást is rejt, hiszen szellemiségét tekintve meglehetősen közel van a buddhizmus tűrés-tétlenség-tolerancia-parancsolatához...

Nem hiányoznak a kötetből persze az olyan súlyos darabok sem, melyek (európai) történelmi tragédiákat idéznek meg, éppen ezért csak a maguk kontextusában értelmezhetők:

SOAH

Pilinszky – parafrázis

botorányamimeg
történhetettmindaza
mimegtörténtszent

A fenti haiku, mely a Soá, a Holokauszt gyalázatos történelmi tragédiájának állít emléket tematikája által csak európai, alcíme által, lévén Pilinszky-parafrázis, még inkább csak magyar történelmi kontextusban értelmezhető, ily módon tehát a formán, az 5-7-5 szótagos haiku-formán kívül minden kapcsolatot megszakít a japán tradícióval és kizárólag ezen kontinens történelméhez kötődő opussá válik.

Egyetemes, globalizálódó világunkban egyre aktuálisabb, országoktól, kultúráktól független témát választ az alábbi haiku, mely a hajléktalanság, az otthontalanság problematikáját boncolgatja:

HOMELESS

fetreng ... a ... szennyben
- áldozat ? - ... netán ? – *mindegy*
... : át – lép – nek ... : rajt – ta

Teljesen mindegy tehát, az otthontalanná vált ember áldozat-e, mások felkelnek-e a sorsáért, avagy pedig önhibájából került oda, ahová – *átlépnek rajta*. A közöny, részvétlenség és önzés az emberiség éppen – aktuális ideológiai, társadalmi *formációitól*, kultúráktól, korszakoktól független attribútuma, s ezen örökprobléma bemutatása által a vers filozófiai mélységekre hatol.

Külön kategóriát képeznek a kötetben a dedikált és / vagy emlékező versek, melyek extrém, *felidéző* – személyességük okán ugyancsak meglehetősen nagy távolságra kerülnek az eredeti japán haiku műfajkonstituáló elvárásaitól:

NÉLKÜLEDVELED

(- (*Valcz*) – *Vallai Péter emlékére* -)

verseimbe me
nekülök többénemné
zek idők mögé

Eme vers, melyet a költő színész – nemzedéktársa és barátja, Vallai Péter emlékére írt, ugyancsak kilépés az eredeti kulturális környezetből, és a haiku mint forma európai, magyar és egyúttal személyes, mondhatni radikális újraértelmezése-újraalkotása.

Merész kísérlet példának okáért az alábbi, provokatív módon, a kultúrák közötti határátlépés igényére utalva angol címet viselő mű is, mely szinte a lehetetlenre vállalkozik.

A *nem-létező*, pontosabban szórványos emlékekben létező (ős)magyar mitológiát életre – hívva alkot *sajátosan* – magyar – haikut:

LANDSCAPE

ko balt kék tó ... : *tűk*
ré re TU RUL ... röp te ... *raj*
zol ... a rany szab lyát

Stimmel a természeti kép, stimmel a mitológiai elem, stimmel a váratlan-meglepi, szentenciózus befejezés, a haiku számos műfajalkotó jegye megjelenik a műben – a turul, ezen ótörök-ősmagyar, több európai és ázsiai nép folklórjában élő, mitologikus madár, mint motívum ugyanakkor politikailag terhelt, napjainkban sztereotip módon a nemzeti radikalizmussal, a szélsőjobbaldali gondolkodással, a rosszemlékű, kirekesztő nacionalizmus politikai ideológiájával társított szimbólum. Ily módon való versbefoglalása merész költői gesztus, az avatatlan olvasó pedig akár tévesen az alkotó politikai elkötelezettségét és / vagy annak irányultságát is *kiolvashatná belőle...* **Bíró József esetében ez szóba sem kerülhet!**

Egy következő, ugyancsak (*közvetítő jelleggel*) a globális kultúra nyelvén, (bár latin eredetű) angol címmel ellátott vers, ismét egyszerre végtelenül személyes és egyetemesen – emberi mondanivalót fogalmaz:

PROCLAMATION

(**nem**) ... nem ... kí vá nom
fel fal ni ... (**nem**) ... : i má dom
... a ... : sza bad sá got

A szabadság mind az egyes ember, mind pedig az egész emberiség számára elidegeníthetetlen és egyetemes érték, így a látszólagos személyes perspektíva, az egyes szám első személyű megszólalásmód ellenére a költő ez alkalommal is filozófiai mélységű igazságot fogalmaz meg, nyelvi és kulturális kontextustól függetlenül.

A távol-keleti kultúrára való erős, explicit utalásokat tartalmazó, eredetüktől el nem szakadó, inkább magyar nyelven való megalkotottságuk mellett (vagy annak ellenére) ahhoz visszanyúlni kívánó haikuk, miként arról a kötet vége felé olvasható egyik költemény tanúskodik, ugyancsak helyet kapnak e sokrétű összeállításban:

CHANGCHOU

... **adj** ! ... **édespénzt** ... és ...
- HARAGVÓ – ... – HALÁLMADÁR -
: *h o z z* ... : **csészényi rizst**

Az egyértelmű, hogy valamely távol-keleti nyelven való címadás és a koldus által kért *csészényi rizs* motívuma rekontextualizálja az adott verset és a műfajt is, rávilágítva, hogy a költő, bár meglehetősen kreatívan és szabadon bánik a versformával, mégsem feledi annak eredetét és kulturális hátterét.

A *Welcome* kötet egyik legutolsó alkotása pedig olyan felszólítást foglal magában, amely ugyancsak közvetlen – összhangban van a távol – keleti vallásfilozófiákkal, továbbá a

haiku műfajával szoros kapcsolatban álló buddhizmussal, s egyúttal visszatér a magyar irodalmi *talajon* meghonosított versforma forrásvidékéhez is:

SKYES --- PA

... légy' ... áldozat ... most ...
- *semmisülj* ... légy' áldozat -
: *fenntartás* ' ... - *nélkül*

A buddhizmus sztoicizmusa, a minden külső hatás, az ember sorsának elfogadása, ez esetben az áldozat szerepének fenntartások nélkül történő vállalása egyébiránt igencsak szoros kapcsolatban áll az emberi türelemmel, megértéssel, könyörületességgel, toleranciával – azzal a gondolkodásmóddal, amelyet az európai kultúrkörben kissé talán pontatlan, de mégis elterjedt módon humanizmusnak szokás nevezni: amely humanizmusnak Bíró József minden egyes művében költészetének elidegeníthetetlen vezérlőelve, bár nagy áttételekkel, de kétségkívül sokrétű, olykor kísérleti jellegű, máskor nagyon is tradicionális technikákkal *dolgozó* haikuinak is egyik központi eleme. A költő természetesen nem tud kibújni a bőréből, s nem is óhajt megszabadulni következetes – poétikájától, elveitől, alkosson bármilyen formában, műfajban...

Miként Bíró József minden kötetének esetében, haikui kapcsán is érdekes és fontos szempont a költemények vizuális megjelenése, írásképe, tipográfiája. Szerzőnk védjegye az egyéni, formabontó-formaépítő, jelentésképző és jelentésrejtő, jelentéstöbbletet kölcsönző, szokatlan tipográfia, s nincs ez másként a *Welcome* háromsorosai esetében sem. A költő itt is variál a betűtípussal, betűnagysággal, írásjelekkel, félkövér, dőlt, normál, kis- és nagybetűk kombinációival, ezek az olykor furcsa megoldások pedig minden esetben valamilyen irányba orientálják az olvasót a szövegek értelmezésében. S bár látszólag talányos, írásjelekkel és vizuális-formai megoldásokkal túlterhelt szövegekkel állunk szemben, annyi mégis bizonyossággal tudható, hogy az egyes szavak nagyobb, a többbitől eltérő, és / vagy félkövér betűvel való szedése kihangsúlyozni, a kisebb betűvel való szedés *halkítani* hivatott a versszövegek egyes jelentéseleseit, míg a kihagyott, kipontozott, vagy csupán egyes betűikkel hiányosan jelölt szavak az olvasóra hárítják az adott jelentésem kipótlásának és / vagy megalkotásának fel-

adatát. A haiku a maga bölcselkedő regiszterével, szimbolikus beszédmódjával és mindössze tizenhét szótagba záródó, már-már hermetikusan zárt terjedelmével és struktúrájával amúgy is, eredetileg is igen lakonikus, talányos, nehezen értelmezhető műforma, melyben a mindenkori befogadó kvázi a költő szerző-társává lép elő, s az ő feladata, hogy kitöltse / feltárja azon szemantikai mezőket, melyeket a szerző üresen / rejtve hagyott. A tizenhét szótag, íródjék bármilyen nyelven, az eredeti japán haikuforma bármilyen kultúrkörben történő továbbgondolásaként és újraértelmezéseként, tehát már terjedelménél fogva is eredendően többet hallgat el, mint amennyit elárul, s paradox módon mégis többet foglal magában, mint amennyi az őt magát felépítő szavak összeadó jelentéseinek összessége. Az avantgárd, egyes elemeket kihangsúlyozó, más elemeket jelentéktelennek álcázó, avagy sifírozó-elrejtő tipográfia, íráskép a műforma ezen eredendő sajátosságait árnyalja tovább, még nagyobb gondolkodásbéli aktivitásra és szerzőtársi szerepre ösztönözve mindenkori olvasóját.

A *Welcome* kötet számos (kulcs)pontról fentebb idézett és röviden vizsgált haikuk arról tanúskodnak, hogy Bíró József nagy lírapoétikai eredményeket előidéző sikerrel alkalmazta és építette be saját költői alkotásmódjába, életművébe ezt a műformát is. Az 5-7-5 szótagból felépülő háromsoros poémák a lehető legnagyobb változatossággal, mind az eredeti kritériumok teljes vagy részleges figyelembevételével, esetenként figyelmen kívül hagyásával / radikális átértelmezésével sikerrel idomultak a magyar líranyelvhez és az avantgárd alkotásmódhoz. Személyesség, történelmi – traumák – tragédiák, kultúr(a)-specifikus, identitással összefüggő témák, egyetemes tartalmak és filozófiai-teológiai mélységű mondanivalók, a távol-keleti és az európai kultúrák közötti határátlépés, közvetítés igénye, (s a sort még folytathatnánk) – mindez kényelmesen belefér a *Welcome* – kötet száznyolc, olykor talányos, egyebekkor nagyon is nyíltan és tömören fogalmazó haikuiba. Tizenhét szótag 5-7-5 szótagos elrendezésben, három sorba tördelve olybá tűnik, sokkal több tartalmat képes integrálni, mint amennyire a terjedelméből első ránézésre futná, s Bíró József számára a haiku olyan (kölcsönzött) versforma, melynek *távoli* eredete korántsem elválasztja, hanem – a költő mindenkori és mindenek feletti humanista *életvezetésének* – lét-szemléletének megfelelően, – összeköti az embereket, éljenek akár a második évezred első évszázadának Magyarországon, avagy bárhol másutt a *világon*...

Bíró József önálló kötetei

Térérzés, Budapest, Magvető Kiadó, 1986

Vénusz légyecsapója, Budapest, Magvető Kiadó, 1989

Százár (Három könyv), Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1997

Trakta (mini – prózák), Budapest, Hungarovox Kiadó, 2003

Asia, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2005

Tükörmáglya, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2006

Self Acting (Continuous Opposition) (visual poems), Veszprém, Vár Ucca Könyvek, 2007

Kado, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2007

Halálom halála (Nyolc könyv) (válogatott és újabb versek / 1973-2003), Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008

Mukkeum Si, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2009

Kisfontos, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012

Backstage, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012

Welcome, Budapest, Napkút Kiadó, 2013

Quabel (visual poems), Redfox Press, Dugort, Írország, 2014

Minamosogno (mini – opera) (magyar nyelvű kiadás), Budapest, Hochroth Kiadó, 2014

Minamosogno (mini – opera) (német nyelvű kiadás), Budapest, Hochroth Kiadó, 2014

Kontextus, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2014

Stromatolite (válogatott versek, 2003-2013), Budapest, Hungarovox Kiadó, 2014

Top Secret, Budapest, Napkút Kiadó, 2015

Émelykör, Budapest, Napkút Kiadó, 2015

300, Budapest, Napkút Kiadó, 2016

Akkor és most, Budapest, Napkút Kiadó, 2016

Bíró József kritikai recepciójának válogatott bibliográfiája

- ARCHLEB-GÁLY Tamara, *Kísérlet a kísérletezésre*, Irodalmi Szemle, 1989/9, 751–753.
- ARCHLEB-GÁLY Tamara, *Szlovákiai kísérlet a kísérletezésre*, Művészet, 1990/2, 60–61.
- ARCHLEB-GÁLY Tamara, *Az alternatív művészet alternatíváiról*, Irodalmi Szemle, 1991/3, 323–329.
- BAÁN Tibor, *Fűre lépni szabad – nem szabad. Bíró József: Vénusz légyecsapója*, Új Forrás, 1990/1, 108–111.
- BAÁN Tibor, *Pamuttartalékaink ürügyén. Bíró József: Szájjár*, Pannon Tükör, 1999/1, 79–80.
- BAÁN Tibor, *Fűre lépni szabad – nem szabad. Bíró József: Vénusz légyecsapója*, in uő, *Fények a labirintusban*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2000, 226–232.
- BAÁN Tibor, *Avantgárd alkímia. Bíró József: Szájjár*, in uő, *Nagylátószög. Művek, utak, irányok*, Budapest, Hét Krajcár Kiadó, 2010, 217–225.
- BAÁN Tibor, *Bevezetés Bíró József költészetébe. A hatvanéves Bíró József köszöntése*. (előadás, kéziratban)
- BAÁN Tibor, *Kommunikáció. Bíró József költészetéről*, Vár Ucca Műhely, 2011/4, 60–64.
- BAÁN Tibor, *Kommunikáció. Bíró József költészetéről*, Búvópatak, 2012/11, 16–18.
- BAKONYI István: *Bíró József: Térzés*, Dunatáj, 1988/4, 73–74.
- BAKONYI István, *Bíró József: Vénusz légyecsapója*, Argus, 1990/3, 91–92.
- THOMAS BERGHUIS, *Performance Art in China*, Hong Kong, Timezone 8 Limited, 2006
- BERKES Erzsébet, *Azok a szép nagy verseskönyvek, avagy egy Normálhauptmann vallomásai, midőn az újabbkori poézissel találkozik. Vénusz légyecsapója, avagy az ötlet fényei*, Mozgó Világ, 1989/12, 112.
- BERTHA Zoltán, *Magyar költői antológia Portugáliában*, Alföld, 1986/4, 98–99.
- BODOR Béla, *Acélkaros aritmia*, Irodalmi Jelen, 2008/10, 20.
- BOHÁR András, *Aktuális avantgárd. M. M.*, Budapest, Ráció Kiadó, 2002
- BOZÓK Ferenc, *Bíró Józseffel Újpesten, a Petőfi-tanya étteremben*, Pannon Tükör, 2013/3, 48–55.

- BOZÓK Ferenc, *Kortársalgó. Beszélgetések 21. századi magyar költőkkel*, Budapest, Hét Krajcár Kiadó, 2013
- CSŰRÖS Miklós, *Bíró Józsefről*, Somogy, 1989/6, 41–43.
- CSŰRÖS Miklós, *Bíró József és a Szájjár*, Életünk, 1998/10, 936–940.
- CSŰRÖS Miklós, *Bíró József: Trakta – Asia*, Műhely, 2006/2, 77–78.
- CSŰRÖS Miklós, *Nagy(on) fontos (Bíró József: Kisfontos)*, Palócföld, 2013/1, 93–95.
- G. KOMORÓCZY Emőke, *Ezer arccal, ezer alakban. Formák és távlatok Petőcz András költészetében*, Budapest, Magyar Műhely Kiadó, 2015.
- GYIMESI László, *Három különleges fogás bíró József konyhájából. Bíró József: Trakta*, Ezredvég, 2005/2, 116–118.
- GYIMESI László, *Tizennyolc kiállítás. Bíró József: Kisfontos*, Napút, 2012/5, 99–101.
- GYIMESI László, *Bíró József: Backstage*, Ezredvég, 2013/4.
- HEKERLE László, *Jelleg-adó. A Ver(s)ziókról*, Életünk, 1984/6, 589–591.
- HEKERLE László, *A nincstelenség előtt*, Budapest, JAK-füzetek 32, 1988
- HUSHEGYI Gábor, *Studio RT 1987-1997. A Studio RT helye, szerepe és jelentősége a (cseh)szlovákiai művészetben*, Kalligram, 1997/9, 81–93.
- JUHÁSZ R. József, *Studio Rt.*, Irodalmi Szemle, 1989/4, 751–753.
- KÁNTÁS Balázs, *A paradigmák fölé emelkedő költő, aki néven nevezi a dolgokat: Bíró József Kisfontos című verseskötetéről*, Vár Ucca, 2012/2, 101–108.
- KÁNTÁS Balázs, *Fantomképek. Kötetkritikák a kortárs magyar irodalom paradigmatis szerzőiről*, Budapest, Napkút Kiadó, 2013
- KÁNTÁS Balázs, *A paradigmák fölé emelkedő költő. Bíró József költészetéről három tételben*, Dunaharaszti, NAP Alapítvány, 2013
- KÁNTÁS Balázs, *Pontos pillantás a valóság mögé: Bíró József Backstage című verseskötetéről*, Folyó, 2013/9.
<http://www.folyo-irat.hu/aradas/recenzio/892-kantas-balazs-pontos-pillantans-a-valosag-moge>
- KÁNTÁS Balázs, *A történelem mögöttes tartományai – akkor és most?: Értelmező sorok Bíró József PAX VOBIS... ..PAX VOBISCUM című verséhez*, Agria, 2013/3, 205–210.
- KÁNTÁS Balázs, *Költő a paradigmák felett: Bíró József költészetéről három tételben*, Kurácsi, 2013/12.

- <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2013-december/339-kantas-balazs-kolto-a-paradigmak-felett-biro-jozsef-kolteszeterol-harom-tetelben>
- KÁNTÁS Balázs, *Fordulópont. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Budapest, Napkút Kiadó, 2014.
- KÁNTÁS Balázs, *A szenvedés spiritualitása és rejtjelei: Bíró József Kontextus című verseskötetéről*, Vár Ucca, 2015/2, 90–98.
- KÁNTÁS Balázs, „... szolgálj mindazoknak ...”. *Bíró József Trakta című kötetéről*, Holdkatlan, 2015/43.
<http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/kritika/3490-kantas-balazs-szolgaj-mindazoknak-biro-jozsef-trakta-cimu-koteterol>
- KELE FODOR Ákos, *Figura Tematologica (Bíró József: Halálom halála)*, Eső, 2009/4.
- KOPPÁNY Zsolt, *Bíró József*, in uő, *Az öreg tölgy és vastag ága*, Budapest, Biro Family Kft., 2004, 173.
- NAGY Pál, *Az irodalom műfajai*, Budapest, ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet – Magyar Műhely, Budapest, 1995.
- Dorota NIEDZIAŁKOWSKA, *The Road to Self-Discovery is Paved with Mary Sues*, in *Graduate Student's Conference. Conference Proceedings*, ed. Kinga FÖLDVÁRY, Pázmány Péter Catholic University, Piliscsaba, 2013, 35–39.
<https://btk.ppke.hu/uploads/articles/9088/file/IRUNUP%20Conference%20Proceedings%201127.pdf>
- NYILASI Balázs, „Nemversek.” (*Bíró József: Térzés*), *Élet és Irodalom*, 1987. I. 16., 10.
- PAPP Tibor, *Kassák hatása a mai magyar irodalomra*, MadiArt Periodical, No. 4, 91–96.
- PAPP Tibor, *Avantgárd szemmel. Költészetről, irodalomról*, Budapest, Magyar Műhely Kiadó, 2004
- PETŐCZ András, *Szubjektív jegyzet a 80-as évek magyar irodalmáról, költészetéről. Egy előadás lejegyzett változata*, in uő, *Idegenként Európában*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 1997, 95–103.
- PERNECZKY Géza, *Egy európai művészkönyv-kiállítás. A művészkönyv lelke, vagy a „harmadik generáció”?*, *Mozgó Világ*, 1988/6, 95–110.
- SEBEŐK János, *Születésnapodra*, Magyar Nemzet Online, 2011. június. 21.
http://mno.hu/migr_1834/szulesnapodra-191053
- Sós Dóra, „A senkiföldjén levés állapota”. *Beszélgetés Szombathy Bálinttal*, *Szépírói Figyelő*, 2014/2, 75–82.
- SZEPES Erika, *Avantgárd szintetizáló humanizmus: Bíró József Trakta és Asia című öteteiről*, *Eső*, 2005/4, 78–94.
- SZEPES Erika, *Köszöntöm az 55 éves Bíró Józsefet*, *Ezredvég*, 2006/5.
- SZEPES Erika, *A szenvedés méltósága. Bíró József: Tükörmágia*, Műhely, 2007/2, 78–82.
- SZEPES Erika, *Az éltető oxigén. Bíró József: Stromatolite*, in uő, *Polifónia*, 189–203.
- SZERDAHELYI István, *Műfajelmélet mindenkinek*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997
- SZIGETI Csaba, *Bíró József próteuszi operája*, kézirat, 2014
- SZKÁROSI Endre, *Mi az, hogy avantgárd?. Írások az avantgárd hagyománytörténetéből*, Magyar Műhely Kiadó, 2006
- SZOMBATHY Bálint, *Küzdelem a nyelvvel. Bíró József költői törekvéseiről*, Magyar Műhely, 1991/8. 60–61.
- SZOMBATHY Bálint, *Húsz év után. A multimediális költészet magyarországi pályája*, *Alföld*, 1992/1, 63–70.
- TARJÁN Tamás, *A parodizált Babits, avagy a paródia fogalmának változásai*, *Tiszatáj*, 2007/11, 63–68.
- TÍMÁR Katalin, *A Studio RT harmadik fesztiválja. „Annyi baj legyen!” (Tsúszó Sándor)*, *Belvedere*, 1990/6–7, 35.
- VILCSEK Béla, *Haiku-varázslat. Ezer magyar haiku*, *Kortárs*, 2011/5, 104–108.
- VILCSEK Béla, *Költőportrék*, Rím Könyvkiadó, Budapest, 2013
- ZSÁVOLYA Zoltán, *Tanulmánykötet a nyitottság felé fordulás jegyében. Lényegre törő bekezdések Kántás Balázs Fordulópont című tanulmánykötetéről*, *Kurázs*, 2014/04.
<http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-aprilis/619-zsavolya-zoltan-tanulmanykotet-a-nyitottsag-fele-fordulas-jegyeben-lenyegre-toro-bekezdesek-kantas-balazs-fordulopont-cimu-tanulmanykoteterol>
- ZSÁVOLYA Zoltán, *Ifjonti életmű?. Kapcsolódó tanulmány Kántás Balázs négy irodalomtudományi szakkönyvéhez*, *ÚjNautilus*, 2014. november 09.
<http://ujnautilus.info/zsavolya-kantas-negy-konyv>
- ZSÁVOLYA Zoltán, *Gyűjtőpont. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Napkút Kiadó, 2014

**[Bíró József munkásságának
angol nyelvű összefoglalója]**

JÓZSEF BÍRÓ

(- poet / writer / visual artist and performer -)

JÓZSEF BÍRÓ was born in **19 may 1951** / BUDAPEST / HUNGARY
poet – writer – visual artist and performer **1975** to present
organizational memberships : Hungarian Alliance of Writers
/ Art Foundation of Hungarian Republic / Belletrist Association /
Nine Dragon Heads International Artist Group - (South – Korea) / *etc.*

published works - (books) :

SPACE PERCEPTION – (**1986**)

VENUS'S FLAY – TRAP – (**1989**)

TRISMUS – (**THREE BOOKS TOGETHER**) – (**1997**)

TRAKTA – (**63** mini(ature) – proses) – (**2003**)

ASIA – (**21** poems) – (**2005**)

MIRRORBONFIRE – (**55** poems) – (**2006**)

SELF ACTING – (- continuous oppositions / **102** visual poems -) – (**2007**)

KADO – (**36** haiku) – (**2007**)

DEATH OF MY DEATH – (**EIGHT BOOKS TOGETHER**) – (**2008**)

MUKKEUM SI – (**81** haiku) – (**2009**)

SMALLIMPORTANT – (in memoriam to my poetfriend GÁSPÁR NAGY)
– (**2012**)

BACKSTAGE – (**2** poems and **1** essay) – (**2012**)

WELCOME – (**108** haiku) – (**2013**)

QUABEL – (visual poems) (**REDFOXPRESS – IRELAND**) – (**2014**)

CONTEXT – (mini(ature) – opera – [libretto] and attendant poems)
– (**2014**)

STROMATOLITE – (**FIVE BOOKS TOGETHER**) – (**2014**)

MINAMOSOGNO – (mini(ature) – opera – [libretto] – hungarian
language) – (**2014**)

MINAMOSOGNO – (mini(ature) – opera – [libretto] – german
language) – (**2014**)

TOP SECRET – (**36** poems) – (**2015**)

MAWKISCHCIRCLE – (**18** poems) – (**2015**)

300 – (**300** poems) – (**2016**)

creative works :

9 individual exhibitions

more than **700** group exhibitions around the world

more than **90** single (live) – performances around the world

selected :

IMPORTANT HAPPENINGS and PERFORMANCES

[before 1989] Hungary, - Czechoslovakia, - Yugoslavia

[later] Hungary, - Slovakia, - Czech Republic, - Bosnia & Herzegovina,
- Germany, - Poland, - Holland, - France, - South – Korea, - Finland,
- Estonia, - Lithuania, - Latvia, - Japan, - P. R. China, - Tibet,
- Serbia, - Austria, - Italy

----: ... - ... **etc.** - ... - :----

- ; - (*presence – without, video – performances*) - : Romania, - Singapore,
- Thailand, - Philippines, - Canada, - Japan, - Indonesia, - P. R. China, - Colum-
bia,

- Australia, - New – Zeland, - USA, - North – Korea, - Myanmar, - India

----: ... - ... **etc.** - ... - :----

- ; - (*parcel – performances*) - : Japan, - Italy, - Indonesia, - Mexico

----: ... - ... **etc.** - ... - :----

- ; - (*radio – performances*) - : Hungary, - Sardinia, - Sicily

----: ... - ... **etc.** - ... - :----

- ; - (*telecast – performances*) - : Hungary, - South – Korea, - Finland, - Es-
tonia,

- Lithuania, - Latvia, - France, - Spain, - Germany, - Russia, - Poland,
- Canada, - South – Africa, - Thailand, - Japan, - P. R. China, - Philippines,
- Sweden, - Holland, - Croatia, - Serbia, - Bosnia & Herzegovina,

- Macedonia, - Montenegro, - Switzerland, - Australia, - New – Zeland

----: ... - ... **etc.** - ... - :----

JÓZSEF BÍRÓ : INDIVIDUAL EXHIBITIONS

- 1984 - ZALASZENTMIHÁLY – (*Hungary*) --- *title*: DRAWINGS
HAND DRAWINGS - GALLERY OF VILLAGE
- 1984 - NAGYKÖKÉNYES – (*Hungary*) --- *title*: LITTLE UNLOADING
VISUAL POEMS - GALLERY OF ART COLONY
- 1985 - JÁSZBERÉNY – (*Hungary*) --- *title*: FREEDOMJELLY
VISUAL POEMS AND INSTALLATIONS – GALLERY OF HOTEL
- 1985 --- 1986 MEXICO CITY – (*Mexico*) --- *title*: PHOTOS 30–A/4
VISUAL POEMS – INTERNATIONAL BIENNALE OF VISUAL POETRY – MEXICO CITY
- 1988 - KARCAG – (*Hungary*) --- *title*: IRON – NUT
VISUAL POEMS AND OBJECTS OF VISUAL POETRY – GALLERY OF TOWN
- 1991 - VÁC – (*Hungary*) --- *title*: TEST
VISUAL POEMS AND OBJECTS OF VISUAL POETRY – MUSEUM OF IGNÁC TRAGOR
- 1991 - SZENTENDRE – (*Hungary*) --- *title*: N + 1
VISUAL POEMS AND INSTALLATIONS OF VISUAL POETRY – STUDIO OF LAJOS VAJDA CELLAR
- 1992 - BUDAPEST – (*Hungary*) --- *title*: DANCE
VISUAL POEMS AND OBJECTS AND STATUES OF VISUAL POETRY – GALLERY OF OLDBUDA CELLAR
- 1999 - BUDAPEST – (*Hungary*) --- *title*: QUABEL – (I.)
NEWPEST GALLERY – VISUAL POEMS / INSTALLATIONS OF VISUAL POETRY AND STATUES OF VISUAL POETRY – RETROSPECTIVE EXHIBITION

Tartalom

Szabványrácsok mögül Ikeresszé / Bíró József korai verseiről	5
Behatárolt börtöntér Bíró József: TÉRÉRZÉS	5
Szabadrabságnál is gyilkosabb illúzió Bíró József: SZABVÁNY – SZABADSÁG	9
A történelem mögöttes tartományai – <i>akkor és most?</i> Értelmező bekezdések Bíró József PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM című verséhez.	12
„ ... szolgálj mindazoknak ... ” Bíró József <i>Trakta</i> című kötetéről	17
A paradigmák fölé emelkedő költő, aki néven nevezi a <i>dolgokat</i> Bíró József <i>Kisfontos</i> című verseskötetéről.	24
Vigasztalan világosság és a beszélő Bíró József <i>Backstage</i> című verseskötetéről.	32
A szenvedés rejtjelei és spiritualitása Bíró József <i>Kontextus</i> című verseskötetéről.	41
Avantgárd szómágia ([vers] – üzenetek) Bíró József <i>Top Secret</i> című verseskötetéről.	50
Háromsorosokba zárt avantgárd lét-katalógus Lényegre törő bekezdések Bíró József <i>300</i> című verseskötetéről	59
Hagyomány / újraértelmezés Bíró József haikuinak poétikájáról <i>Welcome</i> című verseskötete tükrében	64
Bíró József önálló kötetei	71
Bíró József kritikai recepciójának válogatott bibliográfiája	72
[Bíró József munkásságának angol nyelvű összefoglalója].	76

A Cédrus Művészeti Alapítvány
megbízásából kiadja
a Napkút Kiadó Kft.
1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefon: (1) 225-3474
Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.hu
Honlap: www.napkut.hu

Felelős kiadó
Szondi György

Tördelőszerkesztő
Szondi Bence

Nyomdai kivitelezés
Prime Rate Kft.

ISBN 978 963 263 583 7